

UNIVERSITATEA
„ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI

FACULTATEA DE ISTORIE

TEZĂ DE DOCTORAT

**Între
alianțe matrimoniale și strategii dinastice:
Doamne fanariote din secolul al
XVIII-lea**

**Between
Matrimonial Alliances and Dynastic Strategies:
Phanariot Ladies of the 18th Century**

REZUMAT / ABSTRACT

**COORDONATOR ȘTIINȚIFIC
PROF. UNIV. DR. LAURENȚIU RĂDVAN**

**DOCTORAND
BIANCA-ELENA COȘNETE**

**IAȘI
2026**

CUPRINS

INTRODUCERE.....	6
Motivația alegerii temei și obiectivele.....	6
Repere istoriografice.....	9
Metodologia lucrării	13
Structura lucrării	16
CAPITOLUL I	19
DOAMNA ANA RACOVÎȚĂ, SOȚIA LUI MIHAI RACOVÎȚĂ	19
1. Reperele genealogice ale doamnei Ana Racoviță.....	20
1.1. Rețele familiale și economice brăilene la Galați: familia lui Șerbu și legăturile sale boierești	21
1.2. Clarificarea identității lui Dediu spătar în raport cu Dediu Codreanu	24
1.3. Filiația Anei Racoviță și reconstituirea ascendenței materne. Legătura de rudenie cu Dediu Codreanu ..	28
1.4. Dediu spătarul și Ruxanda: familie, ctitorii și memorie genealogică.....	33
2. Familia lui Mihai și Ana Racoviță: alianțe matrimoniale și viață familială	35
2.1. Prima alianță matrimonială a lui Mihai Racoviță: căsătoria cu Safta Cantemir.....	35
2.2. A doua căsătorie a lui Mihai Racoviță și integrarea Anei în familia Racoviță	36
2.3. Doamna Ana Racoviță: vârstă, reședința de la Olășeni și primii ani de căsătorie	37
2.4. Imaginea lui Mihai Racoviță în cronici și mărturii contemporane	38
2.5. Descendenții familiei domnești.....	41
3. Înrudiri spirituale, alianțe matrimoniale, ceremonii	48

4. Participarea doamnei la viața politică internă și externă a Principatelor Române.....	52
5. Familia Anei Racoviță în contextul instabilității politice și al mazilirilor domnești	54
5.1. Mazilirea ca instrument politic al Porții și impactul asupra familiei domnești	54
5.2. Prima și a doua mazilire a lui Mihai Racoviță (1705–1709)	54
5.3. Familia domnească în vreme de război și a treia domnie în Moldova (1711/1716–1726).....	57
5.4. Ultimele domnii și declinul politic al lui Mihai Racoviță (1726–1744)	59
6. Doamna Ana Racoviță și universul curții domnești: reprezentare, ceremonial și viață cotidiană.....	61
6.1. Doamna și aparența puterii: vestimentație, lux și reprezentare la curtea domnească	61
6.2. Ceremonialul curții domnești, rolul public al doamnei și experiențele cotidiene ale familiei Racoviță.....	62
6.3. Dregători și personalul curții Doamnei	64
7. Ctitorii și danii	67
7.1. Biserica domnească și vechiul lăcaș al Mitropoliei	67
7.2. Biserica Sfântul Arhanghel Mihai din Soroca	67
7.3. Biserica Adormirea Maicii Domnului (Uspenia) din Botoșani; mănăstirea din Fâstâci	68
7.4. Biserica Sfântul Nicolae din Popăuți	68
7.5. Mănăstirile Golia, Trei Ierarhi și Mărgineni	70
7.6. Mănăstirea Cotroceni	70
8. Însemne ale puterii. Elemente de heraldică și sigilografie	71

9. Ultimii ani ai vieții.....	71
10. Portretizarea doamnei.....	72
Concluzii.....	75
CAPITOLUL II.....	78
DOAMNA PULCHERIA MAVROCORDAT, SOȚIA DOMNULUI NICOLAE MAVROCORDAT	78
1. Repere genealogice privind familia doamnei Pulcheria Mavrocordat.....	80
1.1. Tatăl doamnei Pulcheria: repere genealogice.....	81
1.2. Fratele doamnei Pulcheria: repere biografice și integrarea în elita politică.....	82
1.3. Relațiile de rudenie ale doamnei.....	83
2. Familia lui Nicolae și Pulcheria Mavrocordat: alianțe matrimoniale și viață familială	83
2.1. Prima alianță matrimonială a lui Nicolae Mavrocordat: căsătoria cu Casandra Cantacuzino...	83
2.2. A doua căsătorie a lui Nicolae Mavrocordat: Pulcheria Tzoukis (Ciuchi)	84
2.3. Imaginea lui Nicolae Mavrocordat în cronici și mărturii contemporane	85
2.4. Descendenții familiei domnești.....	88
3. Înrudiri spirituale, alianțe matrimoniale, ceremonii	92
3.1. Relațiile cu Patriarhul Ierusalimului, Hrisant Notarra.....	92
3.2. Intervenția domnească în alianțele matrimoniale ale elitei boierești	96
4. Rolul doamnei în viața politică internă și externă a Principatelor Române.....	97
4.1. Implicare în acțiunile politice interne	97
4.2. Implicarea în afacerile externe	98
5. Curtea Doamnei. Noi evoluții	99

5.1. Medicii și practicile medicale	99
5.2. Jupâneșele și fetele de casă	100
5.3. Sprijinirea Maricăi Brâncoveanu, văduva lui Constantin Brâncoveanu	102
5.4. Corespondența cu Hrisant Notarra.....	104
6. Finalul vieții	106
7. Danii și ctitorii ale doamnei Pulcheria	109
7.1. Mănăstirea domnească de la Văcărești	109
7.2. Mitropolia Țării Românești	110
7.3. Mănăstirea Mărgineni	111
7.4. Mănăstirea Golia	111
Concluzii.....	111
CAPITOLUL III	114
DOAMNA ECATERINA MAVROCORDAT, SOȚIA LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT	114
1. Repere genealogice ale doamnei Ecaterina Mavrocordat	115
1.1. Moștenirea politică și matrimonială a lui Iordache Ruset.....	115
1.2. Ascendența paternă a Ecaterinei Mavrocordat: Constantin Ruset.....	118
1.3. Ascendența maternă a Ecaterinei Mavrocordat: familiile Bogdan și Cantemir	120
1.4. Înrudiri spirituale ale lui Lupu Bogdan și Aniței	125
2. Familia lui Constantin și Ecaterina Mavrocordat: alianțe matrimoniale și viață familială	127
2.1. Prima alianță matrimonială a lui Constantin Mavrocordat: căsătoria cu Casandra Cantacuzino.....	127
2.2. A doua căsătorie a lui Constantin Mavrocordat: Ecaterina Ruset	127

2.3. Descendenții lui Constantin și Ecaterina Mavrocordat	128
2.4. Portretizarea lui Constantin Mavrocordat în sursele contemporane	131
2.5. Înrudiri spirituale, alianțe matrimoniale, ceremonii	132
2.6. „Luarea de suflet” ca instrument de integrare familială și consolidare patrimonială.....	134
3. Rolul doamnei în viața politică internă și externă a Principatelor Române.....	135
4. Curtea doamnei. Evoluția curții și a palatului domnesc. Dregătorii. Societatea doamnei	136
4.1. Medicii	136
4.2. Slujitoarele.....	137
4.3. Vornicii Doamnei.....	138
4.4 Călărașii doamnei	139
4.5 Biserica Doamnei sub patronajul lui Constantin Mavrocordat.....	139
5. Ctitorii și danii	139
5.1. Mănăstirea Frumoasa.....	139
5.2. Mănăstirea Lavra de la Athos.....	140
5.3. Mănăstirea Mărgineni	140
5.4. Ceremonii religioase	140
5.5. Biserica din Căușeni	141
5.6. Biserica din Fundenii Doamnei.....	142
5.7. Mănăstirea Văcărești.....	142
6. Însemne ale puterii. Elemente de heraldică și sigilografie	142
7. Ultimii ani ai vieții. Testamentul	142
8. Portretizarea doamnei	144

Concluzii.....	146
CAPITOLUL IV	147
DOAMNA ZOE GHICA, SOȚIA LUI GRIGORE AL II-LEA GHICA	147
1. Reperele genealogice ale doamnei Zoe Ghica	148
1.1. Ascendența paternă a doamnei.....	148
1.2. Identificarea tatălui doamnei Zoe. Controversă istoriografică	149
1.3. Ascendența maternă a doamnei.....	150
1.4. Frații doamnei Zoe Ghica.....	151
2. Căsătoria și viața de familie	152
2.1. Premisele căsătoriei	152
2.2. Descendenții lui Grigore al II-lea Ghica și Zoe, născută Mano	154
2.3. Înrudiri spirituale, alianțe matrimoniale, ceremonii	159
3. Curtea doamnei. Evoluția curții și a palatului domnesc. Dregătorii. Societatea doamnei	164
3.1. Refacerea curții doamnei	164
3.2. Stilul de viață al familiei Ghica la curtea domnească	166
3.3. Biserica Doamnei. Slujitori	168
3.4. Căpitanul Doamnei	168
3.5. Vornicul doamnei.....	169
4. Rolul doamnei în politica internă și externă a Principatelor.....	170
5. Ctitorii și danii	172
5.1. Mănăstirea Frumoasa (Iași)	172
5.2. Mănăstirea Golia (Iași)	173
5.3. Mănăstirea Sfântul Pantelimon (București)	174

5.4. Mănăstirile Mărcuța și Cernica (București)	174
5.5. Vizitele la mănăstiri	175
6. Locul de veci	177
7. Portretizarea doamnei	178
Concluzii	178
CAPITOLUL V	180
DOAMNA ECATERINA GHICA, SOȚIA LUI	
GRIGORE AL III-LEA GHICA	180
1. Repere genealogice privind familia doamnei Ecaterina Ghica	181
1.1. Ascendența paternă a doamnei Ecaterina. Confuzii istoriografice	181
1.2. Ascendența maternă a doamnei Ecaterina	184
1.3. Integrarea lui Iacovache Rizo în elita românească	187
1.4. Alianțele matrimoniale ale familiei lui Iacovache	191
2. Căsătoria și viața de familie	191
2.1. Premisele căsătoriei	191
2.2. Descendenții familiei domnești	193
2.3. Înrudiri spirituale, alianțe matrimoniale, ceremonii	196
3. Rolul doamnei în viața politică internă și externă a Principatelor Române	197
4. Curtea doamnei	200
4.1. Fetele de casă și jupânesele	200
4.2. Doicile	201
4.3. Cahvengidina. Cafegiu	201
4.4. Cămărașii Doamnei	202
4.5. Biserica doamnei și slujitorii	202

4.6. Vornicul doamnei.....	203
4.7. Fustașii.....	203
4.8. Veniturile doamnei.....	204
5. Destinul politic și familial al lui Grigore al III-lea Ghica: exil, revenire și execuție	204
5.1. Contextul politic și ascensiunea lui Grigore al III- lea Ghica (1768) în Țara Românească	204
5.2. Războiul ruso-otoman și separarea familiei (1768– 1774).....	205
5.3. Reîntoarcerea familiei și reunirea temporară (1775)	207
5.4. Criza Bucovinei, izolarea politică și execuția a lui Grigore al III-lea (1775–1777)	208
5.5. Soarta Ecaterinei Ghica și destrămarea familiei după 1777	211
6. Portretizarea doamnei Ecaterina	214
Concluzii.....	214
CONCLUZII.....	216
BIBLIOGRAFIE.....	219
ABREVIERI	240
ANEXE	242

Motivația alegerii temei și obiectivele cercetării

Deși interesul pentru istoria femeilor din spațiul românesc poate fi urmărit încă de la începutul secolului al XX-lea, prin contribuțiile unor autori precum Nicolae Iorga sau Constantin Gane, cercetările consacrate unor biografii feminine riguros documentate rămân relativ puține, mai ales pentru intervalul cuprins între secolele al XIV-lea și al XVIII-lea¹. Din această perspectivă, analiza doamnelor din epoca fanariotă răspunde necesității de a recupera o dimensiune insuficient cercetată a istoriei sociale și politice românești. Multă vreme plasată într-un plan secundar ori tratată într-o manieră anecdotică, istoria acestor femei necesită o lectură critică și contextualizată, capabilă să evidențieze locul ocupat de reprezentantele elitelor în structurile familiale și în mecanismele puterii. Studiarea doamnelor Moldovei și Țării Românești oferă, astfel, repere importante pentru o înțelegere mai nuanțată a societății medievale și premoderne și, în mod particular, a funcționării elitelor.

Tema cercetării a fost aleasă din dorința de a valorifica o componentă mai puțin explorată a istoriei politice și sociale a Principatelor Române din secolul al XVIII-lea: poziția și rolul doamnelor fanariote în raport cu mecanismele puterii, alianțele matrimoniale și rețelele de rudenie care structurau lumea elitelor. Istoriografia tradițională s-a concentrat cu precădere asupra domniilor, evoluției politice, conflictelor și administrației specifice regimului fanariot, în timp ce prezența feminină a fost

¹ Maria Magdalena Szekely, *Imposibila biografie. Vieți de femei din Moldova de altădată*, în *AȘUI*, s.n., Istorie, LVI -LVIII, 2010-2012, p. 103-116

adeseori plasată în plan secund, fiind percepută fie ca una ceremonială, fie ca dependentă în întregime de autoritatea masculină.

Necesitatea reconsiderării unor asemenea interpretări constituie unul dintre punctele de plecare ale lucrării. Integrarea doamnelor în alianțe matrimoniale și strategii dinastice demonstrează că prezența lor nu trebuie privită exclusiv drept o prelungire a autorității soților. Poziția lor poate fi analizată și prin funcțiile de reprezentare, legitimare și consolidare a puterii domnești². Totodată, ele făceau parte din rețele complexe de rudenie, patronaj, solidaritate familială și relații politico-sociale, participând, direct sau indirect, la afirmarea unor familii și la menținerea strategiilor dinastice.

Prin această cercetare urmărim, de asemenea, completarea unor goluri istoriografice referitoare la elitele feminine din societatea românească premodernă. În acest scop, analiza prosopografică, genealogică și documentară ocupă un loc important în demersul nostru. Studiarea celor cinci personalități feminine depășește, așadar, limitele unor simple biografii individuale, permițând identificarea poziției ocupate de doamne în arhitectura familială, dinastică și politică a epocii.

Un alt argument pentru alegerea temei este legat de modul în care epoca fanariotă a fost percepută în istoriografia românească. Pentru o perioadă îndelungată, aceasta a fost analizată din perspectiva unor interpretări influențate puternic de construcții ideologice și de o

² Ștefan S. Gorovei, *Fragmente pentru o antropologie socială (Moldova secolului XVII)*, în *AMM*, XII–XIV, 1990–1992, p. 171

imagine predominant negativă³. Discursurile cronicarilor, urmate de interpretările pașoptiste, au asociat adeseori secolul fanariot cu declinul politic, corupția administrativă și degradarea societății. Acestor reprezentări li s-a adăugat și o accentuată atitudine antigrecească⁴. În consecință, nu numai istoria politică a perioadei a fost supusă unor asemenea judecăți, ci și dimensiunile sociale, familiale sau culturale au rămas multă vreme insuficient aprofundate. Cercetarea doamnelor fanariote poate contribui, din

³ „Nu-mi vorbiți mie de noblețe, când e vorba de grecii supuși Porții”, spunea Lionardo Panzini. În opinia lui, turcii nu cunoșteau noblețea de neam, care se transmitea dintr-o generație în alta, noblețea fiind pe o perioadă limitată de timp, adică în exercitarea funcției. În momentul în care unul moare sau nu mai deține acea funcție, nu mai este nobil. Nobilimea este bazată pe un criteriu subiectiv, *nobilita d'opinione*, care este valabilă doar în cadrul unei convenții făcute între greci, nefiind recunoscută sau admisă de către turci. Prin urmare, domnul fanariot este „un principe mărunț, necunoscut pentru trei sferturi din Europa”, dar care „își caută gloria lui acolo unde ar trebui să fie ambiție tuturor suveranilor dornici de a o găsi” (Lionardo Panzini, *[Scrisori din Țara Românească]*, în *Călători Străini privind Țările Române*, volumul al X-lea, partea I, volum îngrijit de Maria Holban, 2000, Editura Academiei Române, București, p. 212).

⁴ Relevante sunt cuvintele lui Neculce: „Oh! oh! oh! săraca țara Moldovei și țara Muntenească, cum vă petreceți și vă desmerdați cu aceste supărări la aceste vremi cumplite și fără de milă de stăpânii noștri, carii singuri noștri am poftit și am aflat. Nu ne săturăm de țară, nici de măritat fetele după pământeni, ci ziceam că-s proști și săraci și alergăm la cei străini Greci de-i apucați care de care să fie gineri, ca și cilibii și bogați; și li dați moșii, și-i puneți în capul mesei; iaca la ce am venit. Aceste adevărat că ne-au făcut cilibii la toate, cu lacrimi pe obraz, și cu suspinuri la D-zeu strigând; iar altă putere fără a suspina la D-zeu” (Ion Neculce, *Opere. Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție îngrijită de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1982, p. 291-293).

această perspectivă, la reevaluarea epocii și la nuanțarea unor interpretări devenite tradiționale.

Subiectul deschide în același timp o perspectivă asupra dimensiunii umane și cotidiene a existenței acestor femei. Statutul de doamnă presupunea nu numai privilegii și reprezentare publică, ci și responsabilități, vulnerabilități și adaptarea la un climat caracterizat prin instabilitate politică, mobilitate și presiuni dinastice. Succesiunea rapidă a domniilor, mazilurile și fluctuațiile autorității domnești influențau în mod direct viața întregii familii. Într-o societate în care destinul familiei era strâns legat de poziția politică a capului acesteia, acțiunile și deciziile domnului aveau consecințe inevitabile și asupra soției. Din această perspectivă, cercetarea ridică întrebări legate de experiența exilului, de capacitatea de adaptare a doamnelor la noile circumstanțe politice, de relația lor cu schimbările impuse de deciziile Porții și, în general, de modul în care au traversat perioadele de nesiguranță ce însoțeau exercitarea puterii.

Selectarea celor cinci doamne fanariote nu a avut la bază un criteriu cantitativ, ci relevanța istorică și posibilitățile documentare oferite de fiecare caz. Corpusul de izvoare disponibil permite, pentru aceste personalități, o cercetare aprofundată și, totodată, o analiză comparativă. Ele aparțin unui interval în care pot fi surprinse procese de adaptare, tranziție și consolidare a unor noi formule de exercitare și reprezentare a puterii.

Genealogiile familiilor din care proveneau, politica matrimonială, documentele referitoare la dării și patrimoniu, formele de participare la viața politică, precum și reprezentările votive și alte mărturii iconografice constituie, fiecare în parte, direcții generoase

de cercetare. Din acest motiv, lucrarea nu urmărește reconstituirea exhaustivă a întregii lumi feminine fanariote, ci se concentrează asupra a cinci studii de caz. Opțiunea pentru acestea se justifică prin consistența surselor, prin apartenența doamnelor la familii importante ale epocii și prin posibilitatea raportării comparative a experiențelor lor. Limitarea numărului de cazuri a permis menținerea unui echilibru între diversitatea aspectelor investigate și profunzimea analizei, evitând o simplă succesiune descriptivă de personaje.

Lipsa unor lucrări speciale numeroase dedicate femeii din Țările Române în secolul al XVIII-lea a reprezentat inițial o dificultate. În același timp, această carență istoriografică a stimulat consultarea directă a izvoarelor și analiza critică a informațiilor identificate.

O altă dificultate derivă din natura surselor, deoarece informațiile referitoare la femei sunt frecvent indirecte și transmise printr-o perspectivă masculină. Cu toate acestea, corpusul utilizat este divers, reunind acte de danie, testamente, corespondență, documente patrimoniale și izvoare narative. Pe măsura avansării cercetării, limitele inițiale ale documentației au determinat diversificarea tipurilor de surse consultate și au contribuit, implicit, la configurarea unei perspective mai ample asupra subiectului.

Prin urmare, obiectivul principal al tezei constă în reconstituirea traseelor biografice ale celor cinci doamne reprezentative pentru perioada fanariotă, printr-o analiză desfășurată pe mai multe niveluri. Cercetarea urmărește originea genealogică, circumstanțele și semnificațiile alianțelor matrimoniale, viața familială, administrarea și consolidarea patrimoniului funciar, patronajul religios și

modalitățile de implicare în viața politică internă și externă. Sunt avute în vedere, de asemenea, ultimele etape ale existenței doamnelor și împrejurările morții lor. În acest mod, ne propunem să reconstituim atât profiluri istorice individuale, cât și experiențe de viață aflate la intersecția dintre universul domestic, exercițiul puterii și constrângerile societății epocii.

Repere istoriografice

Istoria femeilor nu s-a numărat, pentru o perioadă îndelungată, printre direcțiile privilegiate ale istoriografiei românești, interesul cercetătorilor concentrându-se îndeosebi asupra puterii politice masculine și asupra manifestărilor sale militare. În istoriografia occidentală, depășirea acestor limite s-a produs mai devreme, iar începând cu deceniile șase și șapte ale secolului al XX-lea cercetările dedicate unor teme feminine au cunoscut o dezvoltare considerabilă. În paralel, afirmarea studiilor de gen a modificat perspectiva tradițională asupra trecutului, experiența masculină încetând să mai reprezinte reperul exclusiv al interpretării istorice.

Noutatea acestor abordări a constat și în desprinderea de reprezentările stereotipe asupra femeii, construite în jurul corpului, statutului juridic sau prezenței sale în spațiul public. Tematica cercetărilor s-a extins către sexualitate, viață cotidiană, experiență feminină, raporturile dintre sexe și locul femeii în societate. Cu toate acestea, influența noilor direcții occidentale s-a resimțit mai lent în spațiul românesc, unde istoria politică a Europei de Est și Sud-Est a continuat să ocupe un loc dominant, cu o atenție mai redusă acordată domeniului

nostru de interes, excepție făcând, într-o anumită măsură, studiile bizantine.

Un rol deosebit în afirmarea istoriei femeilor ca domeniu distinct l-au avut revistele academice de specialitate, care au oferit cadrul necesar formulării unor noi perspective teoretice și metodologice și introducerii în circuitul științific a unor problematici anterior marginalizate.

Înființată în 1992, *Women's History Review* a devenit una dintre publicațiile de referință dedicate istoriei femeilor și studiilor de gen. Revista reunește studii asupra experiențelor feminine și relațiilor de gen din epoci și spații geografice diferite. La rândul său, *The History of the Family*, apărută în 1996, reprezintă un reper pentru cercetarea structurilor familiale, a relațiilor interpersonale și a vieții private. Importanța acestor publicații este ilustrată inclusiv prin contribuțiile unor cercetătoare din România, între care Constanța Vintilă-Ghițulescu⁵ și Nicoleta Roman⁶, ale căror studii au sprijinit dezvoltarea cercetărilor asupra familiei, vieții private și experienței feminine în spațiul românesc.

În istoriografia românească, reviste precum *Arhiva Genealogică* sau *Revista de Istorie Socială* au oferit, la rândul lor, un cadru favorabil studiilor privind familia, rudenia, viața privată și experiențele feminine. Chiar dacă aceste teme nu au fost întotdeauna tratate ca direcții

⁵ Constanța Vintilă Ghițulescu, *Women in Church, Men at the Public House': Religious Experience in Romanian society, 1700–1830*, în *The History of the Family*, 17 (2), 2012, p. 220–235

⁶ Nicoleta Roman, *A Dimension of Private Life in Wallachia: Violence Between Parents and Children (1830–1860)*, în *The History of the Family*, 19(2), 2014, p. 182–201.

autonome, prezența lor în publicațiile academice a devenit treptat mai vizibilă. Cercetări referitoare la istoria femeilor și a familiei se întâlnesc și în numeroase alte periodice de specialitate, fapt care indică o diversificare constantă a intereselor istoriografice.

Preocupările pentru trecutul femeilor în spațiul românesc nu sunt însă exclusiv recente. Încă din prima jumătate a secolului al XX-lea pot fi identificate contribuții importante în această direcție. Nicolae Iorga⁷ se numără printre primii istorici care au acordat o atenție sistematică prezenței feminine în istoria românilor, atât prin publicarea și valorificarea unor izvoare, cât și prin lucrări de sinteză. Chiar dacă interesul său s-a îndreptat în special către femeile din mediul elitelor, aceste contribuții probează existența timpurie a unei preocupări pentru subiect.

Totuși, nici perspectiva lui Nicolae Iorga asupra doamnelor fanariote nu este lipsită de judecăți influențate de contextul istoriografic al epocii sale. El le opune, în mod evident, doamnelor secolelor anterioare, cărora le atribuie o participare activă la viața politică și administrativă. Astfel, femeile secolului al XVI-lea apar în descrierea sa capabile „să lupte pentru domnie, să poruncească oștilor, să cârmuiască țara și să judece”⁸, în vreme ce, pentru veacul următor, sunt evidențiate cazurile în care doamnele exercitau regența sau deveneau epitroape

⁷ Nicolae Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, Vălenii de Munte, 1910; idem, *Femeile în viața neamului nostru. Chipuri, datine, fapte, mărturii*, Vălenii de Munte, 1911; idem, *Rolul tradiției în creșterea femeilor la români*, Vălenii de Munte, 1912; idem, *Portretele doamnelor române (studiu și album)*, București, 1937.

⁸ Idem, *Femeile în viața neamului nostru*, p. 41.

ale fiilor. În schimb, despre doamnele epocii fanariote Iorga afirmă că „nu mai au nici un amestec în treburile țării, ci lăncezesc în gineceu, în seraiul Curții”⁹. Istoricul formulează observații critice și în privința preocupărilor culturale, excepția invocată fiind sora lui Nicolae Mavrocordat, remarcată inclusiv pentru cunoștințele de medicină¹⁰. În același registru sunt prezentate fiicele lui Ioan Callimachi Călmașul, despre care Iorga amintește preocupări precum jocul de șah sau petrecerea timpului în salonul familiei¹¹. O asemenea lectură reflectă limitele unei etape istoriografice în care evaluarea prezenței feminine era frecvent realizată prin raportarea la modele istorice idealizate.

Atitudinile negative față de fanarioți și greci nu apar doar în interpretările istoriografice ulterioare, ci și în unele mărturii apropiate cronologic de perioada analizată. Relevantă este, în acest sens, lucrarea lui Marc Philippe Zallony, considerată primul text consacrat integral regimului fanariot. Scrierea sa este utilă atât pentru informațiile privitoare la administrație și ideologie, cât și pentru datele referitoare la viața cotidiană. Perspectiva asupra doamnelor este însă profund critică. Deși autorul susține că ele nu aveau un rol propriu-zis în conducerea celor două Principate, admite că puteau exercita „influență asupra afacerilor publice”, în funcție de ascendentul dobândit asupra soților¹². Zallony descrie apoi doamna fanariotă prin intermediul unor stereotipuri legate de

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*, p. 134.

¹¹ *Ibidem*

¹² Marc Philippe Zallony, *Despre fanarioți*, prefață de Iorgu P. Balș, București, 1897, p. 67.

naivitate, influențabilitate și capriciu, considerând că eventualele intervenții feminine puteau afecta actul guvernării¹³.

În lipsa unor sinteze numeroase consacrate exclusiv subiectului, literatura de specialitate cuprinde totuși un ansamblu consistent de studii punctuale, dedicate unor problematici și unor personalități bine delimitate, contribuții importante pentru configurarea cadrului istoriografic al cercetării¹⁴.

¹³ *Ibidem*, p. 69.

¹⁴ Dintre contribuțiile consacrate studiului femeilor aparținând elitelor puterii din spațiul românesc, menționăm și N. Bănescu, *Contribution à l'histoire de la seigneurie de Theodoro-Mangoup en Crimée*, în „Byzantion Zeitschrift”, LIII, 1935, nr. 1, p. 20–37; Ilie Bărbulescu, *Un aer de la Alecsandru Lăpușeanu și domnița Roxandra*, în „Arhiva”, Iași, an XXXVI, 1929, nr. 3–4, p. 275–276; V. Bogrea, *Doamnele lui Constantin Șerban*, în *RI*, VII, 1920, p. 183–184, reluat în *AIINC*, II, 1923; Pavel Chihaiia, *Soțiile lui Negru Vodă*, în lucrarea *Artă medievală (II). Învățăături și mituri în Țara Românească*, București, 1998, p. 245–257; I.C. Filitti, *Ctitorii de la Plăviceni și neamul doamnei Stanca*, în *AO*, VI, 1927, nr. 32–33, p. 266–281; idem, *Despina, princesse de Valachie, fille présumée de Jean Brankovitch*, în *RIR*, 1931, p. 241–250; idem, *Marie Paléologue († 1477), épouse d'Étienne le Grand, prince de Moldavie*, București, 1936; George D. Florescu, *A Genealogy of the Family of Vlad Țepeș*, în *Dracula. Essays on the Life and Times of Vlad Țepeș*, Iași, 1991, p. 249–252; Ștefan S. Gorovei, *Margareta-Mușata și legenda ei*, în vol. *Întemeierea Moldovei. Probleme controversate*, Iași, 1997, p. 118–123; idem, *Maria Asanina Paleologhina, doamna Moldovlahiei*, în *SMIM*, XXII, 2004, p. 9–50; Idem, *Maria Magdalena Székely, Maria Asanina Paleologhina. O prințesă bizantină pe tronul Moldovei*, 2006; Corina Nicolescu, *Princesses Serbes sur le trône des Principautés Roumaines. Despina-Militza, princesse de Valachie*, în „Matica Srpska”, Novi Sad, V, 1969, p. 97–117; Petre Ș. Năsturel, Ion Radu Mircea, *De l'ascendance de Despina, épouse du voivode Neagoe Basarab. À propos d'une inscription slavonne inédite*, în *Rsl*,

În același timp, au fost publicate lucrări care au integrat prezența feminină într-un cadru mai larg de cercetare, fără ca aceasta să constituie neapărat tema centrală. În această categorie pot fi incluse contribuțiile lui Ștefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul al XVIII-lea românesc*, Violeta Barbu, *De bono conjugali*, Constanța Vintilă-Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic și Patimă și desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească*, ori Sultana Craia, *Îngeri, demoni și muieri*. Acestora li se adaugă cercetările care au acordat un spațiu mai amplu experienței feminine, precum Horia Dan Mazilu, *Vădulele sau despre istorie la feminin*, Nicoleta Roman, *Deznădăjduită muier n-au fost ca mine*, volumul *Grădina Rozelor*, Georgeta Fodor, *Destine comune: viața femeilor între public și privat*, sau contribuția lui Sorin Ifimi, *Doamnele și domnițele în Țările Române. Curtea Doamnei în Moldova și Țara Românească*.

Domniile fanariote, dispariția domniilor pământene, raporturile cu Poarta, administrația, moravurile și intrigile politice au generat o literatură istorică bogată. Mult mai puțin cunoscute au rămas însă femeile care au aparținut acestui univers. Situația nu este specifică numai epocii fanariote, ci caracterizează într-o măsură mai largă cercetarea istoriei feminine în spațiul sud-est european. Maria Magdalena Székely a atras atenția

X, 1964, p. 435–437; Gh. Pungă, *Din nou despre Ringala, soția lui Alexandru cel Bun*, în *AȘUI*, s.n., Istorie, 1994–1995, XL–XLI, p. 161–167; C. Rezachevici, *Ringala-Ana. Un episod dinastic în relațiile moldo-polono-lituanieni din vremea lui Alexandru cel Bun*, în *RdI*, 1982, nr. 8, p. 917–923; Marcel Romanescu, *Neamurile doamnei lui Neagoe-Vodă*, Craiova, 1940.

asupra acestei diferențe față de istoriografia occidentală¹⁵. La rândul său, Ovidiu Pecican vorbește despre situația paradoxală a istoriei feminine medievale românești, care, deși a debutat timpuriu, continuă să se afle într-o etapă de acumulări și explorări¹⁶. Într-un cadru istoric dominat în mod tradițional de analiza puterii masculine și a calităților militare, femeia a rămas pentru multă vreme într-o zonă de clarobscur, intrând numai sporadic în sfera preocupărilor cercetătorilor.

Metodologia lucrării

Unul dintre obiectivele metodologice ale cercetării a constat în identificarea, verificarea și reevaluarea izvoarelor utilizate în literatura consacrată istoriei femeilor din Principatele Române. Lucrările lui Constantin Gane și Nicolae Iorga au constituit repere importante pentru cercetările ulterioare, însă unele dintre informațiile transmise de acestea nu sunt susținute de o documentație completă. Din acest motiv, analiza critică a izvoarelor a urmărit confruntarea variantelor divergente, indiferent dacă acestea provin din surse documentare sau narrative, verificarea coerenței informațiilor și raportarea lor la contextul în care au fost produse.

Metoda comparativă permite identificarea atât a elementelor comune, cât și a diferențelor dintre cele cinci doamne cercetate. Comparația are în vedere originea

¹⁵Maria Magdalena Székely, *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*, în *ArhGen*, Nr. 1-2, 1997, p. 60.

¹⁶Ovidiu Pecican, *Un șantier patinat, dar auroral: femeia în spațiul românesc medieval*, în *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, coord. Ghizela Cozma, Eniko Magyari-Vincze, Cluj, Editura Fundației Desire, 2002, p. 21.

genealogică, alianțele matrimoniale, relația cu patrimoniul familial, participarea la viața curții, patronajul religios și modalitățile prin care aceste femei și-au exercitat influența în mediul social și politic fanariot.

Un punct important de pornire îl constituie analiza sistemului de rudenie și a practicilor matrimoniale specifice epocii. Cercetarea urmărește modul în care se constituiau familiile elitelor fanariote, semnificația căsătoriei și măsura în care aceasta continua să îndeplinească funcții de reglare, oficializare, control și codificare socială¹⁷. Familia în care un pretendent la tron urma să intre prin căsătorie putea avea o importanță decisivă, întrucât alianțele matrimoniale din mediul elitelor erau rareori determinate exclusiv de opțiuni individuale sau sentimente. Ele implicau interese economice, sociale și politice, fiind capabile să producă avantaje atât pentru cei doi soți, cât și pentru familiile lor. În acest context, cercetarea urmărește și natura raporturilor dintre soți, întrebându-se în ce măsură relația matrimonială putea depăși caracterul inițial de alianță între familii. Sunt analizate motivațiile care determinau încheierea căsătoriilor, mecanismele solidarității familiale și obligațiile reciproce care rezultau din asemenea alianțe, inclusiv în raport cu principiile asociate conceptelor de *discordia concors* și *laudatio parentum*.

Genealogia reprezintă un alt instrument esențial al investigației. Particularitățile epocii fanariote fac necesară reconstituirea atentă a raporturilor de rudenie, deoarece acestea permit observarea mecanismelor de funcționare a elitelor din Moldova și Țara Românească. Corelarea

¹⁷ Georges Duby, *Doamnele din veacul al XII-lea*, București, Editura Meridiane, 2000, p. 11.

relațiilor familiale cu traseul politic al cuplului domnesc – accesul la tron, mazilirile succesive sau revenirea la domnie – și cu dregătoriile deținute de rude face posibilă evidențierea strategiilor de legitimare politică și a rețelilor de influență construite prin alianțe matrimoniale.

În cazul genealogiei doamnelor, filiațiile au fost verificate prin confruntarea surselor și prin corelarea informațiilor onomastice. Repetarea acelorași nume în interiorul familiilor a generat însă dificultăți semnificative de identificare¹⁸. A fost necesară, în consecință, reevaluarea unor informații genealogice și biografice preluate și perpetuate în literatura de specialitate fără o verificare constantă în izvoarele disponibile. În anumite situații, cercetarea a urmărit corectarea unor afirmații; în altele, completarea ori confirmarea datelor deja cunoscute. Complexitatea relațiilor de rudenie, caracterul fragmentar al informațiilor și frecvența acelorași antroponime au favorizat apariția și perpetuarea unor confuzii. Prin confruntarea datelor disponibile, demersul nostru urmărește atât clarificarea aspectelor insuficient elucidate, cât și reconsiderarea unor interpretări consacrate atunci când izvoarele permit sau impun o asemenea reevaluare.

Metoda biografică este utilizată pentru reconstituirea parcursului individual al fiecărei doamne, în limitele impuse de documentația păstrată. Pentru fiecare dintre cele cinci cazuri au fost stabilite mai multe direcții de analiză, reflectate în structura subcapitolelor.

¹⁸ Maria Magdalena Szekely, *Forme de afirmare a preeminenței sociale la mării boieri moldoveni* (secolele al XV-lea – al XVI-lea), în *Elitele puterii – puterea elitelor în spațiul românesc (secolele XV–XX)*, editori, Cristian Ploscaru și Mihai-Bogdan Atanasiu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, p. 23–48.

Portretele doamnelor fanariote sunt analizate atât diacronic, cât și sincron. Raportarea la realitățile din Imperiul Otoman, Europa Centrală și Europa de Est permite observarea existenței unor conduite și modele comune mediului elitelor. Prin această perspectivă comparativă, cercetarea încearcă să reducă impresia de inaccesibilitate care înconjoară viața familiei domnești și să ofere acestor femei un contur mai precis, pentru ca ele să nu mai rămână simple „umbre nehotărâte, fără contur, fără profunzime, fără accent”¹⁹.

Interpretarea epocii fanariote presupune, totodată, o raportare critică la prejudecățile sedimentate în timp. Pentru o lungă perioadă, veacul fanariot a fost asociat aproape automat cu formule precum „biruri apăsătoare”, „fiscalitate excesivă”, „grecizare”, „deznaționalizare” sau „risipă”. Originea străină a domnului și dimensiunea fiscală a guvernării au devenit repere dominante în memoria colectivă. Fără a nega existența unor domni preocupați prioritar de avantajele materiale ale funcției, trebuie avute în vedere și acele personalități politice influențate de ideile iluministe, care au inițiat reforme și au încercat modernizarea administrației și a societății din Principate.

De aceea, un principiu important al cercetării este distanțarea critică față de reprezentările tradiționale care au asociat doamna fanariotă cu luxul excesiv, intriga, superficialitatea sau exercitarea unei influențe politice nocive. Punctul de plecare al demersului este acela că atât doamnele pământene, cât și cele fanariote au participat, în modalități diferite, la mecanismele de legitimare și la rețelele de alianță și influență ale epocii. Politica

¹⁹ Georges Duby, *op.cit.*, p. 8.

matrimonială, strategiile familiale, patronajul religios și intervențiile informale în sfera publică trebuie interpretate ca manifestări caracteristice elitelor puterii din Moldova și Țara Românească.

Un element de noutate al cercetării îl reprezintă analiza comparativă a celor cinci doamne într-un cadru unitar, construit pe aceleași direcții de investigație. Această opțiune permite depășirea unei abordări strict biografice și face posibilă observarea unor mecanisme comune privind originea familială, alianțele matrimoniale, patrimoniul, patronajul, reprezentarea și formele de influență exercitate în mediul fanariot. În același timp, comparația evidențiază diferențele determinate de originea socială, de apartenența la mediul boieresc local sau constantinopolitan și de conjuncturile politice în care fiecare doamnă a evoluat.

Cercetarea urmărește, de asemenea, să distingă între autoritatea formală și influența exercitată prin intermediul relațiilor de familie, al patronajului și al accesului la rețele de putere. În acest sens, analiza doamnelor fanariote nu pornește de la presupunerea existenței unei puteri feminine echivalente cu aceea a domnului, ci de la necesitatea identificării acelor forme de participare care pot fi documentate în mod concret. O asemenea perspectivă permite evitarea atât a minimalizării rolului acestor femei, cât și a supralicitării unei influențe pe care sursele nu o susțin.

Structura lucrării

Structura tezei urmărește să pună în relație contextul general al epocii fanariote cu analiza unor studii de caz relevante pentru universul feminin al perioadei,

având în vedere și succesiunea cronologică a domniilor în Principate. După partea introductivă, consacrată contextului, istoriografiei și metodologiei, lucrarea cuprinde cinci capitole dedicate doamnelor selectate în funcție de relevanța istorică și de posibilitățile oferite de sursele documentare.

În fiecare capitol este urmărită reconstituirea biografiei personajului analizat prin cercetarea originii genealogice, a alianțelor matrimoniale, a raporturilor familiale și a cadrului politic în care acesta a evoluat. Sunt avute în vedere, în egală măsură, poziția în cadrul curții domnești, raporturile de patronaj, formele directe sau indirecte de implicare politică, activitatea ctitoricească, administrarea patrimoniului și modalitățile de reprezentare simbolică și memorială.

Primul capitol este consacrat doamnei Ana Racoviță, soția lui Mihai Racoviță. Analiza are la bază confruntarea critică a surselor documentare, genealogice, narrative și memoriale referitoare la familia sa și la mediul politic în care aceasta a evoluat. Un obiectiv important îl constituie clarificarea unor confuzii perpetuate în istoriografie, între care identificarea tatălui Anei Racoviță cu Dediu Codreanu. Reconstituirea ascendenței paterne și materne evidențiază apartenența sa la importante rețele familiale, legate de neamurile Șerbu Brăileanu, Roșca și Cerchez.

Tot în cadrul acestui capitol este urmărită integrarea Anei Racoviță în strategiile matrimoniale și politice ale familiei Racoviță, inclusiv prin alianțele descendenților săi cu familiile Mavrocordat, Ghica, Ipsilanti sau Vlasto. O atenție distinctă este acordată efectelor instabilității politice asupra familiei domnești, în

condițiile mazilirilor repetate, detențiilor, exilurilor și sancțiunilor care puteau afecta întreaga casă domnească. Sunt analizate, de asemenea, locul doamnei în viața curții, elementele de cultură materială asociate statutului său, ctitoriile și patronajul, precum și modalitățile de conservare sau deformare a memoriei sale în izvoare, de la acte de danie și pomelnice până la imaginea ostilă construită de Dimitrie Cantemir.

Cel de-al doilea capitol urmărește profilul biografic, familial și social al Pulcheriei Mavrocordat și integrarea acesteia în realitățile politice, religioase și culturale de la începutul epocii fanariote. Caracterul fragmentar și indirect al documentației a impus utilizarea unei perspective prosopografice, cu scopul clarificării principalelor repere din viața unei personalități feminine puțin valorificate de istoriografie.

Analiza pornește de la originea Pulcheriei și de la locul familiei Ciuchi/Tzoukis în mediul constantinopolitan, pentru a evidenția semnificația căsătoriei cu Nicolae Mavrocordat în cadrul strategiilor familiale și politice. Sunt cercetate componența familiei, descendenții cuplului și alianțele matrimoniale realizate prin intermediul acestora. Imaginea lui Nicolae Mavrocordat în izvoarele contemporane este valorificată în măsura în care contribuie la înțelegerea mediului domestic și familial al doamnei. Capitolul analizează și poziția Pulcheriei la curte, raporturile cu patriarhul Hrisant Notarra, rețelele de patronaj religios și sociabilitate aristocratică, precum și unele forme de intervenție politică și diplomatică.

Capitolul al treilea este dedicat Ecaterinei Mavrocordat. Cercetarea urmărește mai întâi ascendența

acesteia, prin analiza familiilor Ruset, Bogdan și Cantemir, pentru a evidenția capitalul politic, patrimonial și simbolic pe care îl moșteneau. Ulterior, este analizată căsătoria cu Constantin Mavrocordat în contextul practicilor matrimoniale caracteristice elitelor secolului al XVIII-lea.

Sunt examinate structura familiei rezultate din această alianță, descendenții și căsătoriile prin intermediul cărora poziția familiei a fost consolidată. Un loc important îl ocupă cercetarea statutului Ecaterinei la curtea domnească, a anturajului și a personalului aflat în serviciul său, precum și a raporturilor de autoritate și patronaj. Activitatea ctitoricească, donațiile, reprezentările iconografice, sigiliul personal și dispozițiile testamentare sunt analizate ca forme prin care statutul public și memoria doamnei Ecaterina pot fi reconstituite.

Capitolul al patrulea prezintă reperele biografice ale doamnei Zoe Ghica, soția lui Grigore al II-lea Ghica. Sunt valorificate izvoare genealogice, documentare, cronistice și memoriale pentru clarificarea originii sale și a poziției familiei Mano în mediile influente din Constantinopol. Alianța matrimonială cu familia Ghica este analizată din perspectiva funcției sale politice și familiale.

Cercetarea urmărește structura familiei, descendența și politica matrimonială realizată prin intermediul copiilor, concomitent cu efectele instabilității politice, epidemiilor și exilului asupra universului familial. Sunt examinate organizarea curții doamnei, raporturile de patronaj și modalitățile indirecte de implicare în mecanismele politice și diplomatice ale epocii. Totodată, participarea la programele ctitoricești și

la formele de reprezentare simbolică ale familiei Ghica este analizată prin intermediul surselor documentare și iconografice. În ansamblu, capitolul urmărește recuperarea imaginii unei doamne profund integrate în strategiile familiale, sociale și simbolice ale elitei domnitoare.

Ultimul capitol este consacrat Ecaterinei Ghica și poziției sale în cadrul elitei fanariote. Importanța acesteia rezultă atât din apartenența la familia Rizo Rangabe, cât și din împrejurările politice în care și-a desfășurat existența. Prin căsătoria cu Grigore al III-lea Ghica au fost consolidate legăturile familiei domnești cu aristocrația constantinopolitană.

Participarea Ecaterinei la ceremonialul curții și existența unei curți proprii indică statutul distinct deținut în sistemul de reprezentare al puterii domnești. În același timp, implicarea membrilor familiei sale în relațiile diplomatice, în special activitatea lui Iacovache Rizo, arată că poziția ei nu poate fi redusă la universul domestic. Evoluția familiei după moartea violentă a lui Grigore al III-lea Ghica ilustrează însă vulnerabilitatea acestui statut și dependența sa de conjunctura politică și de raporturile cu Poarta.

Privită în ansamblu, structura tezei a fost concepută pentru a permite îmbinarea perspectivei individuale cu analiza comparativă. Dincolo de reconstituirea unor biografii particulare, cercetarea urmărește mecanismele prin care doamnele fanariote s-au integrat în rețelele de putere, în strategiile familiale și în formele de reprezentare caracteristice societății secolului al XVIII-lea.

Prezenta cercetare a urmărit reconstituirea și interpretarea traseului biografic, genealogic, social și politico-simbolic al unor reprezentante ale elitelor feminine din secolul al XVIII-lea, în contextul regimului fanariot. Punctul de plecare al demersului a fost ideea potrivit căreia istoria puterii și a elitelor nu poate fi înțeleasă exclusiv prin analiza instituțiilor și a titularilor formali ai autorității, ci trebuie completată prin studierea raporturilor de rudenie, a alianțelor matrimoniale și a modalităților prin care femeile puteau participa la mecanismele de influență ale epocii. Analiza Anei Racoviță, Pulcheriei Mavrocordat, Ecaterinei Ruset Mavrocordat, Zoei Ghica și Ecaterinei Rizo Rangabe Ghica a permis, din această perspectivă, conturarea unei imagini mai complexe asupra statutului feminin în mediul fanariot, construit prin intersectarea descendenței, căsătoriei, patrimoniului, reprezentării publice și exercitării indirecte a influenței. Deși fiecare caz analizat se individualizează prin circumstanțele familiale, politice și patrimoniale proprii, aplicarea acelorași direcții de cercetare a făcut posibilă identificarea atât a unor mecanisme comune, cât și a unor diferențe structurale semnificative.

Una dintre contribuțiile cercetării constă în reunirea, într-un cadru comparativ unitar, a unor informații dispersate în izvoare și în literatura de specialitate, precum și în reevaluarea unor date genealogice și biografice preluate și perpetuate fără o verificare sistematică. Confruntarea surselor documentare, narative, genealogice, epigrafice și iconografice a permis clarificarea unor filiații, completarea unor trasee biografice și reconsiderarea unor interpretări acceptate anterior.

Demersul nu urmărește, astfel, numai recuperarea unor personalități feminine insuficient cunoscute, ci și o mai bună înțelegere a modului în care funcționau rețelele familiale și mecanismele de putere în mediul fanariot.

Unul dintre elementele recurente îl constituie rolul originii familiale în configurarea poziției sociale și politice a acestor femei. Genealogia nu reprezenta doar o informație biografică, ci un element activ în integrarea și poziționarea lor în interiorul rețelilor de putere. Indiferent dacă proveneau din marile familii boierești locale, precum Ana Racoviță și Ecaterina Ruset, sau din mediul aristocratic constantinopolitan, precum Pulcheria Mavrocordat, Zoe Ghica și Ecaterina Ghica, apartenența familială putea fi convertită într-o resursă politică, socială și simbolică. Căsătoria nu presupunea, prin urmare, doar intrarea femeii într-o altă familie, ci și transferul prestigiului, al relațiilor și al capitalului social acumulat de familia de origine către casa domnitoare.

Un rezultat important al cercetării constă în reevaluarea poziției atribuite femeilor din elitele fanariote în istoriografia românească. Literatura tradițională le-a plasat frecvent într-un plan secund, fie reducându-le la statutul de soții ale domnilor, fie tratându-le drept simple prezențe ceremoniale ale curții. Documentele analizate indică însă necesitatea integrării lor în structurile sociale și politice ale societății premoderne din Moldova și Țara Românească, dar și în contextul raporturilor cu Imperiul Otoman. Chiar dacă nu dispuneau de o autoritate comparabilă cu aceea a domnului, influența lor putea deriva din prestigiul familiei, din alianțele pe care le reprezentau, din capacitatea de mediere, din relațiile de

patronaj sau din administrarea unor resurse economice și simbolice.

Cazurile analizate evidențiază, totodată, diferențe semnificative în privința originii sociale. Ana Racoviță și Ecaterina Ruset ilustrează modelul femeii provenite din mediul marilor familii boierești locale, integrate în sistemul fanariot prin intermediul căsătoriei. În asemenea situații, alianța matrimonială putea crea punți între boierimea autohtonă și noile cercuri politice fanariote. În schimb, Pulcheria Mavrocordat, Zoe Ghica și Ecaterina Rizo Rangabe proveneau din medii deja integrate în structurile fanariote, în care apropierea de putere era susținută de rețele constantinopolitane, de raporturi cu Poarta și de conexiuni diplomatice sau administrative. Această diferențiere arată că termenul de „doamnă fanariotă” nu desemnează un grup social omogen, ci acoperă experiențe și forme de integrare distincte, determinate fie de origine, fie de alianța matrimonială.

Căsătoria reprezintă unul dintre principalele puncte de convergență identificate în cele cinci studii de caz. În mediul elitelor, aceasta depășea în mod evident sfera privată și funcționa ca instrument de articulare a intereselor politice și familiale. Finalitățile acestor alianțe puteau fi însă diferite. În cazul Anei Racoviță și al Ecaterinei Mavrocordat, alianțele matrimoniale reflectă apropierea dintre familiile domnitoare și boierimea moldovenească și contribuie la consolidarea unor relații politice locale. În cazul Zoei Ghica și al Ecaterinei Ghica, căsătoria întărește mai ales solidaritățile din interiorul aristocrației fanariote și conexiunile cu mediul otoman de rang înalt.

Totodată, cercetarea a evidențiat faptul că alianțele matrimoniale și apropierea de putere nu generau exclusiv avantaje. Ele puteau produce și o vulnerabilitate considerabilă. Familia domnului beneficia de resursele și prestigiul asociate poziției acestuia, dar era în aceeași măsură expusă consecințelor instabilității politice. Mazilirile, confiscările, exilurile, perioadele de pribegie sau detenție nu îl afectau exclusiv pe domn, ci întreaga sa familie. Experiența Anei Racoviță, precum și destinul membrilor familiei Ghica demonstrează că proximitatea față de putere presupunea o expunere directă la riscurile sistemului fanariot și la caracterul imprevizibil al raporturilor cu Poarta.

În acest sens, unul dintre paradoxurile statutului feminin în mediul fanariot rezultă tocmai din raportul dintre privilegiu și vulnerabilitate. Apropierea de centrul puterii oferea acces la prestigiu, resurse, patronaj și rețele de influență, dar transforma simultan familia domnească într-un actor expus direct schimbărilor de conjunctură. Mazilirea domnului putea însemna pentru soție pierderea poziției, deplasarea forțată, confiscarea bunurilor, detenția sau exilul. Prin urmare, statutul de doamnă trebuie analizat nu doar prin avantajele pe care le presupunea, ci și prin precaritatea care însoțea exercitarea puterii într-un sistem dependent de voința Porții și de schimbarea rapidă a raporturilor politice.

Dimensiunea patrimonială constituie o altă concluzie importantă a cercetării. Zestrea, proprietățile funciare, donațiile, actele de întărire, drepturile succesoriale și diversele transferuri de avere demonstrează participarea femeilor la conservarea, administrarea și transmiterea patrimoniului familial. Dincolo de valoarea

economică propriu-zisă, aceste resurse contribuiau la continuitatea familiei, la păstrarea prestigiului și la consolidarea bazei materiale necesare afirmării politice. Patrimoniul trebuie privit, prin urmare, nu doar ca avere, ci și ca mijloc de perpetuare a statutului și de construire a memoriei familiale și dinastice.

Analiza a scos în evidență și existența curții doamnei ca spațiu propriu de sociabilitate, reprezentare și patronaj. Aceasta nu poate fi redusă la dimensiunea domestică, întrucât dispunea de personal, ierarhii și obligații ceremoniale specifice. Curtea doamnei reprezenta, astfel, o extensie feminină a universului curial și participa la mecanismele simbolice prin care era reprezentată autoritatea familiei domnitoare.

În ceea ce privește implicarea în viața politică, sursele indică mai ales forme informale de participare. Doamnele nu exercitau, în mod obișnuit, o autoritate instituțională directă, însă puteau interveni prin mediere, recomandare, patronaj, rețele de rudenie sau acces privilegiat la anumite persoane și cercuri de putere. Influența putea însemna facilitarea unor contacte, susținerea unor negocieri, transmiterea unor solicitări sau consolidarea relațiilor dintre grupurile elitei.

În acest context, puterea feminină poate fi înțeleasă mai curând ca una relațională decât instituțională. Ea deriva din poziția ocupată în interiorul familiei, din accesul la resurse, din rețelele de rudenie și patronaj, precum și din posibilitatea medierii între diferiți actori ai elitei. O asemenea perspectivă permite evitarea atât a minimalizării rolului acestor femei, cât și a atribuirii unei autorități formale pe care izvoarele nu o confirmă.

Absența unor mărturii care să descrie intervenții politice spectaculoase nu trebuie, prin urmare, echivalată cu lipsa oricărei forme de participare. Caracterul fragmentar al documentației impune o lectură prudentă a tăcerii izvoarelor. Faptul că femeile apar mai rar în actele politice sau în izvoarele narative reflectă în mare măsură natura unei documentații produse într-o societate în care autoritatea formală era predominant masculină și nu demonstrează, prin sine, absența lor din mecanismele puterii.

Dimensiunea religioasă și memorială reprezintă, de asemenea, un reper important pentru înțelegerea statutului acestor femei. Ctitoriile, donațiile către biserici și mănăstiri, înscrierea în pomelnice și prezența în reprezentările votive ofereau mijloace de conservare a memoriei familiale și de afirmare simbolică a casei domnitoare. Din această perspectivă, doamna apare nu doar în postura de soție și mamă, ci și ca participantă la transmiterea memoriei și a prestigiului dinastic. În anumite cazuri, documentația este însă redusă, așa cum se întâmplă după domnia lui Grigore al III-lea Ghica, când actele de danie și ctitorire legate direct de numele doamnei sunt mai puțin numeroase.

Un alt rezultat al lucrării este confirmarea utilității abordării prosopografice și genealogice în cercetarea elitelor feminine din epoca fanariotă. Caracterul fragmentar al mărturiilor și lipsa unor izvoare narative numeroase centrate explicit asupra femeilor impun confruntarea unor categorii documentare diverse. Reconstituirea biografiilor a fost posibilă prin corelarea izvoarelor genealogice, documentare, epigrafice, narative și iconografice, fiecare dintre acestea contribuind la

completarea unui tablou care, privit separat, ar fi rămas incomplet.

În consecință, cercetarea permite afirmarea faptului că puterea feminină nu era absentă din societatea fanariotă, ci se manifesta prin forme diferite de cele ale autorității domnești. Ea funcționa prin mecanisme mai puțin vizibile în izvoare, dar relevante pentru înțelegerea structurilor de familie, a patronajului, a medierii și a relațiilor dintre elite. Cele cinci biografii analizate reflectă modalități distincte de integrare a femeilor în sistemul de putere al epocii. Diversitatea cazurilor demonstrează că elitele feminine fanariote nu au reprezentat un grup uniform, însă toate aceste femei au participat, în grade și forme variabile, la consolidarea, legitimarea, transmiterea și negocierea puterii în Principatele Române ale secolului al XVIII-lea.

Privite împreună, aceste cinci biografii propun o lectură a epocii fanariote care depășește succesiunea domniilor și analiza mecanismelor administrative privilegiate în mod tradițional de istoriografie. Familia, căsătoria, patrimoniul, patronajul, memoria și rețelele de rudenie apar, din această perspectivă, ca elemente constitutive ale exercitării și transmiterii puterii. Integrarea doamnelor în această ecuație nu urmărește atribuirea artificială a unei autorități pe care izvoarele nu o confirmă, ci recuperarea locului pe care acestea l-au ocupat efectiv în funcționarea elitelor secolului al XVIII-lea.

BIBLIOGRAFIE

A. IZVOARE

I. Documentare

Antonovici, Ioan, *Documente bărlădene*, vol. III, Bârlad, 1915; vol. IV, Bârlad, 1924.

Balan, T., *Documente bucovinene*, vol. III (1573–1720), Cernăuți, 1937; vol. IV (1720–1745), Cernăuți, 1938; vol. V (1745–1760), Cernăuți, 1939; vol. VI (1760–1833), București, 1942; vol. VII (1646–1740), ediție îngrijită de Ioan Caproșu, Iași, 2005.

Boga, L. T., *Documente basarabene*, vol. IX (1677–1812), Chișinău, 1930; vol. X (1560–1725), Chișinău, 1930.

Bodogae, T., *Un autograf din 1687 al mitropolitului Dosoftei*, în *MMS*, XXXIV, 1958, nr. 11–12.

Caproșu, Ioan, *Două documente inedite din secolul al XVIII-lea*, în *AIIAI*, XV, 1976.

Idem, *Sama Visteriei Moldovei din 1776*, în *RIS*, I, 1996.

Idem, *Sama Visteriei Moldovei pe anul 1764 (I)*, în *IN*, II–III, 1996–1997.

Idem, *Sama Visteriei Moldovei din 1777 (II)*, în *ArhGen*, 1998, nr. 1–2.

Idem, *Sămile Vistieriei Țării Moldovei*, vol. I (1763–1784), Iași, Casa Editorială Demiurg, 2010.

Idem; Ungureanu, Mihai Răzvan, *Documentele statistice privitoare la orașul Iași*, I, Iași, 1997.

Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului, vol. V (1701–1720), ed. Veronica Vasilescu, Doina Duca-Tinculescu, București, 1974.

Codrescu, Theodor, *Uricariul sau colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, vol. I, ed. a II-a, Iași, 1871; vol. II, ed. a II-a, Iași, 1889; vol. III, Iași, 1853; vol. VI, Iași, 1875; vol. IX, Iași, 1887; vol. XIV, Iași, 1889; vol. XV, Iași, 1889; vol. XVI, Iași, 1891; vol. XIX, Iași, 1891.

Condica lui Constantin Mavrocordat, ediție cu introducere, note, indici și glosar alcătuită de Corneliu Istrati, vol. I–III, Iași, 2008.

Costăchescu, Mihai, *Documente*, în *IN*, fasc. 8, 1930.

Clit, Costin, *Sate și moșii ale familiei Luca din secolul al XVIII-lea. Documente inedite*, în „Carpica”, XLIX, 2020, p. 191-230.

Din tezaurul documentar Sucevean. Catalog de documente (1393–1849), întocmit de Vasile G. Miron, Mihai Ștefan Ceașu, Gavril Irimescu și Sevastița Irimescu, București, 1983.

Documente privitoare la istoria orașului Iași, volumul II, *Acte interne (1661- 1690)*, Editura „Dosoftei”, Iași, 2000; volumul III, *Acte interne (1691-1725)*, Editura „Dosoftei”, Iași, 2000; volumul IV, *Acte interne (1726-1740)*, Editura „Dosoftei”, Iași, 2001; volumul V, *Acte interne (1741-1755)*, Editura „Dosoftei”, Iași, 2001; volumul VI, *Acte interne (1756-1770)*, Editura „Dosoftei”, Iași, 2004; volumul VII, *Acte interne (1771-1780)*, Editura „Dosoftei”, Iași, 2005; volumul VIII, *Acte interne (1781-1790)*, Editura „Dosoftei”, Iași, 2006; volumul IX, *Acte interne (1791-1795)*, Editura „Dosoftei”, Iași, 2007; volumul X, *Acte interne (1796-1800)*, Editura „Dosoftei”, Iași, 2007.

Documente românești din arhiva Mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos. Catalog, vol. I, editat de Florin Marinescu, Ioan Caproșu, Petronel Zahariuc, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.

Ghibănescu, Gheorghe, *Ispisoace și zapise*, vol. IV/1, Iași, 1914; vol. IV/2, Iași, 1915; vol. VI/1, Iași, 1921; VI/1, Iași, 1931.

Idem, *Surete și izvoade*, vol. V, Iași, 1908; 1912; vol. VIII, Iași, 1913; vol. XVII, Huși, 1927; vol. XXII, Iași, 1929.

Hurmuzaki, Eudoxiu de, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VII (1750–1818), București, 1876; vol. IX/1 (1650–1747), București, 1897; vol. IX/2 (1751–1796), București, 1899; vol. XIV/2, *Documente grecești privitoare la istoria românilor (1716–1777)*, publicate de N. Iorga, București, 1917; vol. XIV/3, *Documente grecești privitoare la istoria românilor* (c. 1560–c. 1820), publicate de N. Iorga, București, 1936; vol. XVI, *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare franceze (1603–1824)*, publicate de Nerva Hodoș, București, 1912; supliment I, vol. I (1518–1780), documente culese de Gr. G. Tocilescu și A. I. Odobescu, București, 1886; supliment I, vol. III, *Documente culese din arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris (1709–1812)*, de A. I. Odobescu, București, 1889.

Ichim, Traian, *Documente*, în *IN*, VI, 1926–1927.

Iorga, Nicolae, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, vol. II, București, 1895, p. 33–34.

Idem, *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, București, 1903.

Idem, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902.

Idem, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, București, 1902, p. 168.

Idem, *Mărturii gălățene*, în *RI*, II, București, 1916.

Idem, *O danie a soacrei lui Mihail Racoviță*, în *RI*, XVII, nr. 10–12, octombrie–decembrie 1931, p. 298–299.

Idem, *O gospodărie moldovenească la 1777*, în *AARMSI*, seria III, tom VIII, p. 109–110.

Idem, *O hotarnică în jurul Târgului Frumos (1746)*, în *RI*, 1934, p. 344–354.

Idem, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ediție îngrijită de Ruxandra Mihăilă, București, 1999.

Idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1901; vol. V, București, 1903; vol. VI, București, 1904; vol. VII, București, 1904; vol. XI,

București, 1906; vol. XV, București, 1908; vol. XVI, București, 1909; vol. XXI, București, 1913.

Îndreptarea Legii 1652, ediție întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Academician Andrei Rădulescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962.

Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei, vol. I (1429–1750), editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, Iași, 2008; vol. II (1751–1795), editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, Iași, 2008.

Găneț, Grigore; Gârneață, Costică-Ioan, *Tezaur arhivistic vasluian. Catalog de documente (1399–1877)*, București, 1986.

Mano, C. G., *Documente din secolele al XVI-lea – al XIX-lea, privitoare la familia Mano*, București, 1907.

Marinescu, Iulian, *Acte moldovenești felurite*, în *BCIR*, VIII, 1929, p. 69–150.

Idem, *Documente relative la Ioan Neculce*, în *BCIR*, IV, 1925, p. 15–104.

Marinescu, Florin; Caproșu, Ioan; Zahariuc, Petronel, *Documente românești din arhiva mănăstirii Xiropotam de*

la Muntele Athos. Catalog, vol. I (1432-1800), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.

Moldova în epoca feudalismului, vol. VIII, *Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750). Cărți domnești și zapise*, volum alcătuit de Larisa Svetlicinâi, Demir Dragnev și Eugenia Bociarov, Chișinău, 1998; vol. IX. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1751-1774). Cărți domnești și zapise*, volum realizat de Larisa Svetlicinâi, Demir Dragnev, Eugenia Bociarov, Chișinău, Editura Civitas, 2004.

Mihail, Paul, *Contribuții documentare la istoria orașului Iași*, în *AIIX*, XXIV, Iași, 1987, p. 415–478.

Pamfil, Georgian, *Documente privitoare la Mănăstirea Ciolanu*, în *RI*, XV, 1929, nr. 4–6.

Potra, George, *Documente privitoare la istoria orașului București (1634-1800)*, București, Editura Academiei, 1982.

Russo, Demostene, *Găteala de nuntă a unei elegante din secolul al XVIII-lea. Din corespondența unei Doamne: Ana Racoviță*, în *CL*, nr. 1, 1911, an XLV, p. 13-14.

Solomon, Const.; Stoide, C. A., *Documente tecucene recente (sec. XVI–XX)*, vol. I, Bârlad, 1938; *Documente*

tecucene (sec. XVI–XIX), vol. II, Bârlad, 1939; *Documente tecucene (sec. XVI–XIX)*, vol. III, Bârlad, 1942.

Stoide, C. A.; Stahiescu, D. L., *Un mănunchi de documente privitoare la satul Liești—Tecuci*, în *RA*, IV, nr. 2, București, 1941, p. 256–279.

Veliman, Valeriu, *Relațiile româno-otomane (1711–1821). Documente turcești*, București, D.G.A.S., 1984.

Zotta, Sever, *Documente*, în *IN*, fasc. 2, 1922, p. 296–300.

Idem, *Un firman de întăritură pentru moșia Trifeștii, confiscată după uciderea lui Grigore Ghica Voievod*, în *RI*, XIV, 1928, nr. 1–3, p. 53–55.

II. Narrative

Bezviconi, Gheorghe G., *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947.

Cabres, Sabathier de, *Catherine II. Sa cour et la Russie en 1772*, Berlin, 1862.

Cantacuzino, Mihai banul, *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de N. Iorga, București, 1902.

Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, Introducere de Maria Holban și Comentariu istoric de N. Stoicescu, București, 1973.

Idem, *Histoire de l'Empire Othoman, où se voyent des causes de son agrandissement et de sa décadence*, traduit par M. De Joncquières, II, Paris, 1743.

Idem, *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu și I. Verdeș, studiu introductiv de Adriana Babeți, București, 1997.

Idem, *Viața lui Constantin Cantemir*, text revăzut și traducere românească de N. Iorga, București, 1924.

Idem, *Viața lui Constantin Cantemir*, text stabilit și tradus de Radu Albala, introducere de Const. C. Giurescu, București, 1973.

Călători străini despre Țările Române, V, volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1973; VI, volum îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Mustafa Ali Mehmet, București, 1976; VII, volum îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, 1980; vol. IX, îngrijit de Maria Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, București, Editura Academiei Române, 1997; vol. X, partea I, îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru,

Paul Cernovodeanu (redactor responsabil), Editura Academiei Române, 2000.

Carra, Jean-Louis, *Istoria Moldaviei și a României cu disertare asupra stărei acestor două provincii pe la anul 1781*, traducere de N. T. Orășanu, București, 1857.

Sion, Constantin, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane. Boierii moldoveni*, text ales și stabilit, glosar și indice de Rodica Rotaru, prefată de Mircea Anghelescu, postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei, București, 1973.

Costin, Miron, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, 1958.

Idem, *Opere complete după manuscripte cu variante și note. O recensiuie a tuturor codicelor cunoscute până astăzi. Bibliografia, biografia lui Miron Costin. Un glosar lucrat de D. I. Săineanu. Portrete. Facsimile. Diverse*, editate de V. A. Urechea, București, 1886.

Cronici turcești privind țările române. Extrase, vol. III, *Sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XIX-*

lea, întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, Editura Academiei, 1980.

Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă. Textul grecesc și traducerea românească, editor Constantin Erbiceanu, București, 1888.

Dapontès, Constantin, *Ephémérides daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736–1739)*, publiée, traduite et annotée par Emile Legrand, tome II, Paris, 1881.

Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764–1815)*, transcriere după original, indice și glosar de Dumitru Bălașa, studiu introductiv de Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu, note și comentarii de Nicolae Stoicescu, București, Editura Academiei, 1987.

Costin, Nicolae, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711*, ediție cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice și glosar de Const. A. Stoide și L. Lăzărescu, cu prefață de G. Ivănescu, Iași, 1976.

Idem, *Letopisețul Țării Moldovei de la Ștefanu și Vasile vodă*, în *Cronicile României*, editate de Mihail Kogălniceanu, vol. II, ediția a II-a, București, 1872.

Cronica lui Ion Neculce copiată de Iosup Luca. Manuscrisul „Mihai”, ediție de Zamfira Mihail și Paul Mihail. Cuvânt înainte de Ștefan Ștefănescu, București, 1980.

Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între 1695–1754, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Adriana Camariano-Cioran, București, 1965.

Cronicari munteni, II, Radu Greceanu, *Anonimul Brâncovenesc*, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, 1961;

Greceanu, Radu, *Anonimul Brâncovenesc*, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, 1961.

Greceanu, Radu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, studiu introductiv și ediție critică întocmite de Aurora Ilieș, București, 1970.

Hauterive, Alexandre Maurice Blanc de Lanautte, conte d', *Memoriu asupra vechei și actualei stări a Moldovei prezentat lui Alexandru vodă Ipsilante domnul Moldovei la 1787*, București, 1902.

Ioan Canta <Vartolomei Mazereanu>, *Letopisețul Țării Moldovii de la a doua și până la a patra domnie a lui*

Constantin Mavrocordat voievod (1741–1769), ediție critică de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, studiu introductiv de Aurora Ilieș, București, 1987.

Istoriile domnilor Țării Românești, cuprinzând istoria munteană de la început până la 1688, compilate și alcătuite de Constantin căpitanul Filipescu, publicate de N. Iorga, București, 1902.

Karadja, Constantin I., *Contele Lagarde și călătoria sa*, în *RI*, IX, 1923, nr. 1-3.

Idem, *O nuntă fanariotă*, în *RI*, IX, 1923, nr. 4-6.

Kogălniceanu, Enache, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Cronicile României*, editate de Mihai Kogălniceanu, vol. III, București, 1874.

Mihordea, V., *Memoriile lui Porter despre o schimbare de domni*, în *RI*, XXIV, 1938, nr. 4-6.

Neculce, Ion, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan, București, 1955.

Idem, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, București, 1982.

Popescu, Radu, *Istoriile domnilor Țării Românești*. Introducere și ediție critică întocmită de Constantin Grecescu, București, 1963.

Pseudo-Amiras, *Cronica anonimă a Țării Moldovei care se începe de la domnia lui Istrati Dabija vv și se sfârșește cu domnia lui Grigore Ghica vodă cel bătrân*, în *Cronicile României*, editate de Mihai Kogălniceanu, vol. II, ediția a II-a, București, 1874.

Pseudo-Kogălniceanu, Enache, *Letopisețul Țării Moldovii de la domnia întâi și până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voievod (1733–1744)*, ediție critică de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu, studiu introductiv de Aurora Ilieș, București, Editura Minerva, 1987.

Pseudo-Muste, Nicolai, *Letopisețul Țării Moldovei de la domnia lui Istratie Dabija v.v. până la a treia domnie a lui Mihai Racoviță v.v.*, în *Cronicile României*, editate de Mihai Kogălniceanu, vol. III, ediția a II-a, București, 1874.

Sifuni preotul, *Cronica lui Manolache Bogdan și a spătarului Ioan Cuză (18 august 1778)*, în vol. *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVI–XVIII)*, studiu și ediție critică de Dan Simonescu, București, 1967.

Un armorial românesc din 1813. Spița de neam a familiei Balș dotată cu steme, ediție îngrijită de Maria Dogaru, București, 1981.

Ureche, Grigore, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediția a II-a, revăzută și îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, 1958.

Uricarul, Axinte, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. II, ediție critică de Gabriel Ștrempel, București, 1994.

Wolf, Andreas, *Mărturiile Ruxandrei, fiica lui Grigore Ghica, despre moartea tatălui ei*, trad. Ion I. Nistor, în *Codrul Cosminului*, IV–V, 1927–1928, partea I, p. 434–443.

Zallony, Marc Philippe, *Despre fanarioți*, prefață de Iorgu P. Balș, București, 1897.

III. Epigrafice

Inscripții medievale ale României. Orașul București, vol. I (1395–1800), redactor responsabil Alexandru Elian, București, Editura Academiei, 1965.

Iorga Nicolae, *Inscripții botoșănene*, București, 1905.

Idem, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, București, 1905; vol. II, București, 1908.

Idem, *Zece inscripții de mormânt ale Mavrocordaților*, în *AARMSI*, seria III, tom XX, 1939, p. 1-12.

B. INSTRUMENTE DE LUCRU

Istoria României în date, elaborată de Horia C. Matei, Florin Constantiniu, Marcel D. Popa, Nicolae C. Nicolescu, Gheorghe Rădulescu, sub conducerea lui Constantin C. Giurescu, Chișinău, 1992.

Atanasiu, Mihai-Bogdan, *Lista marilor dregători din Moldova veacului al XVIII-lea, în Mari familii boierești din Moldova în veacurile XVII–XIX. Referințe identitare și manifestări de putere*, editori Mihai-Bogdan Atanasiu și Mihai Mîrza, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2020.

Bianu, Ioan; Hodoș, Nerva, *Bibliografia românească veche (1508–1830)*, vol. II, București, 1910.

Blaj, Pavel, *Boieri din Sfatul Domnesc al Moldovei în prima jumătate a secolului al XVIII-lea (I)*, în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, XIII–XIV, 1986–1987.

Rădulescu, Theodora, *Sfatul domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea – liste cronologice și cursus honorum – (II)*, în *RA*, XLIX (XXXIV), 1972, nr. 2.

Stoicescu, Nicolae, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova: sec. XIV–XVII*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971.

Idem, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974.

Idem, *Lista marilor dregători ai Moldovei (sec. XIV–XVIII)*, în *AIIAI*, VIII, 1971.

C. LUCRĂRI GENERALE ȘI SPECIALE

Adam, Ioan, *Rătăcire. Sybaris*, București, 1984.

Amărieuței, Mihai-Cristian, *Grigore al III-lea Ghica. Cronica unui principe din secolul al XVIII-lea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017.

Andreescu, Constantin I., *Știri noi asupra aducerii apei în Iași, în cursul secolului XVIII și la începutul secolului XX*, în *AR*, III, Iași, 1939.

Antonovici, Ioan, *Frații Ghiorghe și Necului R. Codrianu. Fundatorii Liceului și Școlii Secundare Profesionale de fete din Bârlad*, Bârlad, 1908.

Idem, *Mănăstirea Florești din plasa Simila, județul Tutova*, București, 1916.

Atanasiu, Mihai-Bogdan, *Cantacuzinii moldoveni din secolul XVII până la mijlocul secolului XVIII*, în *Familii boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. III, coord. Mihai Dimitrie Sturdza, București, Editura Simetria, 2014.

Idem, *Ctitori ai Mănăstirii Putna din veacurile al XVII-lea–al XVIII-lea. Note prosopografice*, în *AP*, XII, 2016, nr. I.

Idem, *Marital strategies of the Cantacuzinos*, în *RI*, XXII, 2011, nr. 3–4.

Idem, *Din lumea cronicarului Ion Neculce. Studiu prosopografic*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015.

Idem, *Marele vornic Toma Cantacuzino și mormintele Cantacuzinești de la Golia*, în „Monumentul”, XII, partea I, Iași, 2011,

Idem, *Un boier moldovean pregătindu-se de exil. Desfacerea patrimoniului marelui vistiernic Matei Cantacuzino*, în *Avere, prestigiu și cultură materială în surse patrimoniale: inventare de averi din secolele XVI–XIX*, vol. editat de Dan Dumitru Iacob, Iași, 2015.

Atanasiu, Th., *Memoriu. De starea bisericelor și a parohiilor ortodoxe din județul Bacău*, în *BOR*, XIV, 1890, nr. 2.

Bacalov, S., *Activitatea militară a unor moldoveni în Rusia. Cazul neamului Abaza*, în *Cohorta. Revista de Istorie Militară*, nr. 2, 2013.

Balș, Gheorghe, *Bisericile moldovenești din secolele XVII–XVIII*, București, 1933.

Başaran, Betül, *Selim III, Social Control and Policing in Istanbul at the End of the Eighteenth Century: Between Crisis and Order*, Leiden, Brill.

Bădărău, Dan; Caproșu, Ioan, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, Editura Junimea, 1974.

Bădărău, Gabriel, *Relații politice româno-austriece între 1683 și 1718*, II, în *AIIX*, XXIII/2.

Idem, *Raporturile politice româno-austriece între 1683 și 1718*, III, în *AIIX*, XXIV/1.

Bedreag, Elena, „*La vrerea me este să-i dau au ba dintr-ale mele lucruri*”. *Diata marelui vornic Iordache Ruset*, în vol. *Mihai Dim. Sturdza la 80 de ani. Omagiu*, editori Mircea Ciubotaru, Lucian-Valeriu Lefter, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014.

Eadem, *Testamente din Moldova veacului al XVIII-lea: autoritatea și vulnerabilitatea femeii*, în *SMIM*, 2022.

Berbecaru, V., *Unele aspecte privind istoricul moșiei obștii târgului Bârlad*, în „*Carpica*”, II, 1969.

Berindei, Dan, *Frederic cel Mare al Prusiei și Principatele Române (între 1740 și 1777)*, în *Românii și Europa. Istorie, societate, cultură*, vol. I, București, Editura Museion, 1991.

Idem, *Urmașii lui Constantin Brâncoveanu și locul lor în societatea românească. Genealogie și istorie*, în vol. *Constantin Brâncoveanu*, redactori coordonatori Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, București, Editura Academiei Române, 1989.

Bezviconi, George, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până la mijlocul secolului al XIX-lea)*, București, 1960.

Idem, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, București, 1943.

Bobulescu, C., *Biserici din județul Iași*, în *ACMIB*, II, 1928.

Bogdan, N. A., *Biserica „Sfântului Spiridon” din Iași*, în *Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1974.

Boicu, Leonid, *Principatele Române în raporturile politice internaționale*, Iași, Editura Junimea, 1986.

Bouchard, Jacques, *Nicolae Mavrocordat. Domn și cărturar al Iluminismului timpuriu (1680–1730)*, traducere din limbile franceză și neogreacă de Elena Lazăr, București, Editura Omonia, 2006.

Bulat, T. G., *Un proces de împărțire a averilor boierilor Rosătești*, în *AB*, 1936.

Buzatu, Gheorghe, *Biserica Sf. Nicolae-Popăuți din Botoșani*, în vol. *Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974.

Cantacuzino, Ion Mihai, *O mie de ani în Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în vârtoarea secolelor*, traducere

de Maria Șerbănescu și Sabina Drăgoi, București, Editura Albatros.

Caproșu, Ioan, *Cu privire la istoria orașului Bârlad*, în *AIIAI*, XIII, 1976.

Idem, *Camătă și cămătărie în Moldova în epoca fanariotă*, în *AIIAI*, VIII, 1971.

Idem, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit până la mijlocul sec. al XVIII-lea*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1989.

Caragea, C. I., *Contele Lagarde și călătoria sa*, în *RI*, IX, 1923, nr. 1–3.

Căldăraru, Cristian Dragoș, *Biserica fortificată „Precista”, monument de cultură românească*, Galați, Editura Partener, 2010.

Cârstoiu, Cornel, *Ianache Văcărescu: viața și opera*, București, 1974.

Cernovodeanu, Paul, *În vârtoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688–1714)*, București, Editura Silex, 1997.

Cernovodeanu, Paul, *Știri privitoare la Gheorghe Ghica vodă al Moldovei (1658–1659) și la familia sa (II)*, în *AIIAI*, XX, 1984.

Chelcu, Cătălina, *Mărturii despre pedepsirea celor ce „s-au făcut cătane” în domnia lui Mihai Racoviță*, în *AIIX*, LI, 2014.

Chiriță, C., *Dicționar geografic al județului Vaslui*, București, 1889.

Ciobanu, Ștefan, *Biserici vechi din Basarabia*, în *BCMI*, Secția Basarabia, 1924..

Ciobanu, Veniamin, *Mutații în configurația politică a Europei Centrale și de Est între anii 1740 și 1774*, în *AIIX*, XLV, 2008.

Idem, *Relațiile politice româno-polone între 1699–1848*, București, Editura Academiei Române, 1980.

Idem, *Tentative de „integrare” a Europei Orientale în „structurile” Europei Occidentale în primul sfert al secolului XVIII*, în *AIIX*, XLVII, 2010.

Ciocan, Nistor, *Negoț și neguțători în Moldova veacului XVII*, în *AIIAI*, XXV, nr. 1, 1988.

Ciuceanu, Radu, *Autocrație și naționalism. Destinul unei dinastii*, București, 2001.

Ciurea, Al., *Quelques aspects essentiels de l'époque phanariote dans l'histoire de l'Église orthodoxe roumaine*, în *Symposium de l'Époque Phanariote (21–25 octobre 1970). À la mémoire de Cléobule Tsourkas*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1974.

Clit, Costin, *Mănăstirea Grăjdeni*, în „Monumentul”, XIX, Iași, 2017.

Idem, *Moșiile Rănceni și Spărcoceni din ținutul istoric al Fălciului (sec. XVIII – prima jumătate a sec. al XIX-lea)*, în *ActaMM*, Anuarul Muzeului Județean Ștefan cel Mare, Vaslui, XXXIX, vol. I, 2018.

Cojocaru, monah Alexie, *Pomelnicul Mănăstirii Putna (1756)*, în *AP*, VIII, 2012, nr. 2.

Constantiniu, Florin, *Instaurarea regimului fanariot în Moldova și Țara Românească și trăsăturile sale caracteristice*, în *SAI*, XLV–XLVI, 1982.

Idem, *Când începe epoca fanariotă?*, în *SMIM*, XI, 1992.

Costăchescu, Mihai, *Satul Prigoreni*, în *IN*, V, 1925.

Cotovanu, Lidia, *Les livres grecs anciens conservés dans la bibliothèque Dumitru Staniloae” de la Métropole de Moldavie et de Bucovine*, în „Museikon”, VI, 2022.

Eadem, *Originea tesaliană a Mavrocordaților: de la „gelapie” la domnie*, în *SMIM*, XLII, 2024.

Crăciun, Iulian, *O comparație între Biserica Sf. Nicolae Domnesc și Biserica Trei Ierarhi*, în *ActaMM*, XXXI, 2010.

Diaconu, Luca, *Mănăstirea „Sfântul Nicolae Domnesc” Popăuți. Importantă ctitorie a Moldovei închinată Patriarhiei de Antiohia*, vol. II, *Mănăstirea „Sfântul Nicolae Domnesc” Popăuți în perioada 1750–2018*, Iași, 2018.

Dragomir, Silviu, *Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, în *AARMSI*, seria II, tom XXXIV, 1911–1912.

Drăghiceanu, Virgil, *Cetățuia din Iași*, în *BCMI*, VI, 1913.

Drăgoi, Eugen, *Rudenii gălățene ale Sfântului Mitropolit Dosoftei*, în „Axis libri”, anul VIII, nr. 27, Galați, 2015.

Drăgoi, Eugen; Marinescu, Florin, *Blestemul Jupânesei Dragolea*, în „Danubius”, XXXV, partea a II-a, 2017.

Duby, Georges, *Doamnele din veacul al XII-lea*, traducere din limba franceză de Maria Carpov, București, Editura Meridiane, 2000.

Dumitrache, Petrică, *Instituțiile centrale ale Principatelor Române între sistemul politic european și cel otoman (1683–1756)*, în *AIIX*, XLIII–XLIV, 2006–2007.

Idem, *Reflectarea statutului juridic al Principatelor Române în „opinia publică” europeană și în viziunea Porții otomane (sfârșitul secolului XVII – jumătatea secolului XVIII)*, în *AIIX*, XLV, 2008.

Erbiceanu, Constantin, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888.

Familii boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică, vol. V (Ceaur–Cuza), coordonator și coautor Mihai Dim. Sturdza, București, Editura Corint, 2018.

Fehér, Andrea, *When the Time Is Coming... Childbirth in Eighteenth Century Transylvania*, în *Historia*, 56, 2011, nr. 1..

Filitti, Ioan C., *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919.

Fleming, Robin, *Writing Biography at the Edge of History*, în *American Historical Review*, nr. 114 (2009), 3.

Fournival, Richard de, *Fiziologul latin. Bestiarul iubirii*, ediție îngrijită și tradusă de Anca Crivăț, Editura Polirom, Iași, 2006.

Furtună, D., *Ceva din «Sama Vistieriei din vremea Mării Sale Grigorie Alexandru Ghica Voevod, 1776, fiind vistier mare dumnealui Neculai Roset»*, în MC, II, Bârlad, 1914, nr. 4.

Gălășescu, Al. G., *Eforia Spitalelor Civile din București*, București, 1899.

Georgescu, Valentin, *Preemțiunea în istoria dreptului românesc – Dreptul de protimisis în Țara Românească și Moldova*, București, Editura Academiei Române, 1965.

Georgian, Pamfil, *Monografia Sfintei Mănăstiri Ciolanu*, București, 1930.

Ghibănescu, Gh., *Acte genealogice cu privire la familiile Paladi și Bogdan. O spiță și o pisanie*, în AG, II, 1913, nr. 1–12.

Ghica, V. I., *Spicuri istorice*, Iași, Presa Bună, 1932.

Ghițulescu, Constanța, *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țările Românești ale secolului al XVIII-lea*, București, Editura Humanitas, 2004.

Giurescu, Constantin, *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci (1716–1725)*, București, 1913.

Giurescu, Constantin C., *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, București, Editura Pentru Literatură, 1966.

Golimbaș, Aurel H., *Despre capucehăile Moldovei și poruncile Porții către Moldova până la 1829. Contribuții la cunoașterea raporturilor de drept dintre Moldova și turci*, Iași, 1943.

Gorovei, Ștefan S., *Cantacuzinii moldoveni (I)*, în *MI*, XVII, 1983, nr. 4; *Cantacuzinii moldoveni (II)*, în *MI*, XVII, 1983, nr. 5; *Cantacuzinii moldoveni (III)*, în *MI*, XVII, 1983, nr. 6.

Idem, *Cantemireștii – eseu genealogic*, în vol. *Dimitrie Cantemir (1673–1723), principe român și cărturar european*, Iași, 2003.

Idem, *Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV–XVII)*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, nr. 1–2.

Idem, *Mănăstirea Dragomirna*, București, 2006.

Idem, *Miscellanea genealogica (II)*, în *AIIAI*, XXIII, 1986, nr. 1.

Idem, *Sturzeștii (I)*, în *MI*, XXVIII, 1994, nr. 1, p. 7–9;
Sturzeștii (II), în *MI*, XXVIII, 1994, nr. 2, p. 27–28;
Sturzeștii (III), în *MI*, XXVIII, 1994, nr. 3..

Idem, *Un nou izvor genealogic și prosopografic: pomelnicul Mănăstirii Probota*, în *AP*, X, 2014.

Idem, *Vechi însemnări genealogice ale familiei Abaza*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, nr. 1–2.

Idem, *Fragmente pentru o antropologie socială (Moldova secolului XVII)*, în *AMM*, XII–XIV, 1990–1992.

Grigoraș, N., *Biserica Trei Ierarhi din Iași*, în *MMS*, XXXVII, 1961.

Idem, *Privilegiile fiscale din Moldova (1741–1821) (II)*, în *AIIAI*, XVIII, 1981.

Grigoruță, Sorin, *Aspecte din viața și activitatea unui doctor de la curtea lui Grigore al III-lea Ghica. Doctorul Fotache*, în *AIIIX*, LI, 2014

Idem, *Boli, epidemii și asistență medicală în Moldova (1700–1831)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

Idem, *Un doctor ieșean din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea: Dracache Depasta*, în *AIIIX*, XLVII, 2010.

Hoinărescu, Irina, *Contribuții la istoria familiei Filipescu în veacurile XVI–XVIII (I)*, în *ArhGen*, V (X), nr. 1–2, 1998.

Eadem, *Contribuții la istoria familiei Filipescu în veacurile XVI–XVIII (II)*, în *ArhGen*, V (X), nr. 3–4, 1998.

Iftimi, Sorin, *Cercetări privitoare la istoria bisericilor ieșene. Monumente, ctitori, mentalități*, Iași, Editura Trinitas, 2014.

Idem, *Cercetări privitoare la istoria bisericilor ieșene*, Iași, Editura Doxologia, 2007.

Idem *Ceremoniile Curții domnești la Crăciun, Anul Nou și Bobotează (secolele XVII–XIX)*, în Constanța Vintilă-Ghițulescu, M. Pakucs Willcocks (eds.), *Spectacolul public între tradiție și modernitate. Sărbători, ceremonialuri și suplicii*, București, Institutul Cultural Român, 2007.

Idem, *Doamnele și domnițele în Țările Române. Curtea Doamnei în Moldova și Țara Românească*, Brăila, Editura Istros, 2015.

Idem, *Satele din comuna Miroslava (județul Iași). Studiu istoric*, în *IN*, seria nouă, XIII–XV, 2007–2009.

İnalçık, Halil, *The Policy of Mehmed II toward the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Buildings of the City*, în *Dumbarton Oaks Papers*, 23–24, 1969.

Ionel, Gheorghe Gherghe, *Grăjdenii. Sat și mănăstire*, Bârlad, Editura Sfera, 2013.

Ionescu-Gion, G. I., *Istoria Bucureștilor*, București, Fundația Culturală „Gh. M. Speteanu”, 1998.

Iordache, Anastasie, *Principii Ghica. O familie domnitoare din istoria României*, București, Editura Albatros, 1991.

Iorga, Nicolae, *Bizanț după Bizanț*, București, Editura Enciclopedică, 1972; *Byzance après Byzance*, București, 1935.

Idem, *Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țările noastre*, în *AARMSI*, seria II, tom XXXIII, 1910–1911.

Idem, *Despre Cantacuzini: studii istorice bazate în parte pe documente inedite din arhiva d-lui G. Gr. Cantacuzino*, București, 1902.

Idem, *Două biblioteci de mănăstiri: Ghighiu și Argeș*, București, 1904.

Idem, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, București, 1930.

Idem, *Istoria românilor*, vol. VII, București, Editura Univers Enciclopedic, 2015.

Idem, *Lupta lui Mihai Racoviță cu boierii rebeli, după un act nou*, în *RI*, VII, 1921, nr. 1–3.

Idem, *Palatul de la Filipeștii de Târg*, în *BCMI*, VIII, 1915, ianuarie–martie, p. 1–6.

Idem, *Portretele doamnelor române*, București, 1937.

Idem, *Viața femeilor în trecutul românesc*, Vălenii de Munte, 1910.

Idem, *Femeile în viața neamului nostru. Chipuri, datine, fapte, mărturii*, Vălenii de Munte, 1911.

Idem, *Rolul tradiției în creșterea femeilor la români*, Vălenii de Munte, 1912; idem, *Portretele doamnelor române (studiu și album)*, București, 1937.

Idem, *Viața lui Alexandru Vodă Callimachi, domn al Moldovei, cu prilejul descoperirii testamentului său*, în idem, *Scrieri alese. Cuvântări și comunicări rostite la Academia Română*, partea I, ediție îngrijită de Dorina Rusu, București, Editura Academiei Române, 2008.

Iosipescu, Sergiu; Ionescu, Victor, *Ghiculeștii (I)*, în *MI*, XII, nr. 7 (136), iulie 1978.

Istoria românilor, vol. VI, *Românii între Europa Clasică și Europa Luminilor*, coord. Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu, București, 2002.

Întregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc. Închinat celor 30 de ani de existență a Universității Populare din Vălenii de Munte și ctitorului ei Nicolae Iorga, Iași, 1938.

Kann, Robert A., *A History of the Habsburg Empire 1526–1918*, New York, Barnes & Books, 1992.

Kogălniceanu, Mihail, *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, București, 1875.

Lazăr, Ginel, *Un hrisov de întăritură și danie acordat de Grigorie Alexandru Ghica voievod lui Ioniță Cerchez*, în „Muzeul Național”, XXVIII, 2016, p. 37–48.

Lăpedatu, Alexandru, *Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani*, în *BCMI*, V, 1912.

Lefter, Lucian-Valeriu, *Olăneștii: ctitoria lui Mihai vodă Racoviță (comuna Zăpodeni, județul Vaslui)*, în „Monumentul”, VI, Iași, 2005.

Idem, *Un sat dispărut: Olăneștii. Așezarea și ctitoria lui Mihai vodă Racoviță. Despre originea neamului*

Racovițesc, în „Revista de cultură Est”, serie nouă, nr. 5, 2002, septembrie.

Idem; Tiron, Tudor Radu, *Genealogic and Heraldic Notes on the Moldavian Families Settled in the East (15th–18th Centuries)*, în *CI* (serie nouă), XXXIV, Iași, 2015.

Legrand, Emile, *Généalogie des Maurocordato de Constantinople et autres documents concernant cette famille*, Paris, 1886.

Lehr, Lia, *Camăta în Țara Românească până în secolul al XVIII-lea*, în „Studii”, XXIII, 1970, nr. 4.

Mareș, Alexandru, *Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de-al doilea exil polon (II)*, în „Limba română”, XXXVI, 1987, nr. 6.

Marinescu, Florin, *Cu privire la metoacele Sfântului Munte în România: cazul Mănăstirilor Vatoped și Ivir*, în vol. *Închinare lui Petre Ș. Năsturel la 80 de ani*, volum îngrijit de Ionel Căndea, Paul Cernovodeanu și Gheorghe Lazăr, Brăila, Editura Istros, 2003.

Idem, *Moruzi, o familie fanariotă. Evoluție istorică*, în *ArhGen*, nr. 3–4, 1995.

Mavrocordato, Alexandru G., *Despre originea Mavrocordaților. Observații asupra Istoriei Românilor a d-lui A. D. Xenopol*, în *Arhiva*, 1894, nr. 1–2.

Mavrocordatos, Nicolas, *Les loisirs de Philothée*, texte établi, traduit et commenté par Jacques Bouchard, avant-propos de C. Th. Dimaras, Athènes–Montréal, 1989.

Mihordea, Vasile, *Giuseppe-Antonio Pisani, medicul lui Constantin Racoviță*, în *RI*, XXII, nr. 7–9, 1936.

Idem, *Politica orientală franceză și Țările Române în secolul al XVIII-lea*, București, 1937.

Minea, Ilie, *Despre Dimitrie Cantemir. Omul, scriitorul, domnitorul*, Iași, 1926.

Mîrza, Mihai, *Constantin Cehan Racoviță, domn al Țării Moldovei*, teză de doctorat, Universitatea "Alexandru Ioan Cuza" din Iași, Iași, 2011.

Idem, *O ctitorie și doi ctitori din secolul XVIII. Dosarul zidirii, înființării și înzestrării Mănăstirii Precista Mare din Roman*, în *AIIX*, LI, 2014.

Monu, Elena, *Familia Costache. Istorie și genealogie*, Bârlad, Editura Sfera, 2011.

Năstase, Dumitru, *Originea imperială plăsmuită și înrudirile românești autentice ale Ipsilanților*, în *ArhGen*, II (VII), nr. 3–4, 1995.

Năsturel, Petre Ș.; Rădulescu, Mihai Sorin, *Spătarul Dimitrie Ramadan și familia sa: contribuții privind un boier cărturar trecut cu vederea*, extras din *MNIR*, XIX, 2007.

Negrău, Elisabeta, *Noi perspective asupra începuturilor portretisticii în Valahia (1750–1830)*, în „*Ars Transsilvaniae*”, XXX, 2020.

Nicoară, *Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680–1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, 2001.

Nicolescu, C., *Incursiune în evoluția istorică a regimurilor matrimoniale. Privire specială asupra originii și evoluției convenției matrimoniale*, în *AUB*, nr. 1, 2009.

Niculescu, Remus, *Portretul unui domn din epoca Luminilor: Constantin Mavrocordat văzut de Jean-Étienne Liotard*, în „*Studii și Cercetări de Istoria Artei*”, seria Artă Plastică, tom 41, București, Editura Academiei Române, 1994.

Nistor, Ion I., *Grigore vodă Ghica. La aniversarea a 150 de ani de la moartea sa*, extras din CC, IV, Cernăuți, 1928.

Oișteanu, Andrei, *Narcotice în cultura română: istorie, religie și literatură*, București, Editura Humanitas, 2010.

Idem, *Sexualitate și societate. Istorie, religie și literatură*, Iași, Editura Polirom, 2016.

Idem, *Grădina de dincolo. Zoosophia*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1980.

Oprescu, G., *Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII-XIX)*, Editura Cultura Națională, București, 1926.

Panaiteescu, P. P., *Fundațiuni religioase românești în Galiția*, în *BCMI*, XXII, fasc. 59, ianuarie–martie 1929, p. 1–19.

Păltănea, Paul, *Familia Doamnei Ana, soția lui Mihai vodă Racoviță*, în *ArhGen*, I (IV), nr. 3–4, Iași, 1994.

Idem, *Istoria orașului Galați. De la origini până la 1918*, partea I, Galați, 1994.

Idem, *Organizarea administrativă a orașului Galați până la Regulamentul Organic*, în *AILAI*, XVII, Iași, 1980.

Păun, Radu G., *Les Gréco-Levantins dans les Pays Roumains: voies de pénétration, étapes et stratégies de maintien*, în „*Studia Balcanica*”, XXV, 2006.

Pecican, Ovidiu, *Un șantier patinat, dar auroral: femeia în spațiul românesc medieval*, în *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, coord. Ghizela Cozma, Eniko Magyari-Vincze, Cluj, Editura Fundației Desire, 2002.

Perianu, R., *Un negustor brăilean, prieten cu Matei Basarab*, în *RIR*, XVI, 1946.

Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie*, București, Editura pentru Literatură, 1961.

Phérotée de la Croix, A., *État présent des nations et églises grecque, arménienne et maronite en Turquie*, Paris, 1741.

Pippidi, Andrei, *Aux confins de la République des Lettres. La Valachie des antiquaires au début du XVIIIe siècle*, în idem, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București, Editura Academiei.

Idem, *Genealogia familiei Miclescu, după un izvor necunoscut*, în *ArhGen*, VI (XI), 1999, nr. 1–4.

Idem, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI–XVII*, București, 1983.

Idem, *Une description de l'Empire Ottoman et son auteur Elias Habesci*, în *RESEE*, XXXIV, 1996, nr. 1–2.

Popa, Maria, *Monumente istorice din județul Vaslui. Biserici și mănăstiri din ținutul Huși*, Iași, 2008.

Popescu, Gh., *Bârladul – istoria unui străvechi oraș*, în *Monografia municipiului Bârlad*, Bârlad, 1974.

Pușcașu, Voica, *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Vremea, 2001.

Racoviță-Cehan, Mihai, *Familia Racoviță-Cehan*, vol. II, București, 1942.

Rangabé, Alexandre; Rangabé, Eugène, *Recueil de documents concernant la famille Rizo-Rangabé*, publicat de Academia din Atena, Atena, 1932.

Rădulescu, Gabriela, *Sigiliile cancelariei domnești a Moldovei între anii 1711–1821*, în *RA*, XII, nr. 2, București, 1969.

Rădulescu, Mihai Sorin, *Un principe filosof*, în „România Literară”, nr. 38, 22 septembrie 2006.

Rădvan, Laurențiu, *Boieri, orășeni și mănăstiri din zona orașului Floci (secolele XVI–XVIII). Din secretele unei familii boierești mai puțin cunoscute*, în *Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI–XVIII. Studii și documente*, volum editat de Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006.

Idem, *Cu privire la cămătarii turci din orașele Moldovei și practicile lor (a doua jumătate a sec. XVII – a doua jumătate a sec. XVIII)*, în *Orașele, orășenii și banii: atitudini, activități, instituții, implicații*, editori Laurențiu Rădvan și Bogdan Căpraru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011.

Idem, *De la Melentie Balica la Grigore al II-lea Ghica: evoluția locașurilor de la Frumoasa (Iași)*, în *Orașul și biserica: patrimoniu, oameni, activități (secolele XV–XIX)*, volum editat de Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2019.

Idem, *Foreign Merchants in Iași (17th–18th Centuries)*, în *Istros*, XVIII, 2012.

Idem; Melinte, Andrei, *Alimentarea cu apă în orașul Iași: influențe, rețea, tehnologie (secolul XVII – jumătatea secolului al XIX-lea)*, în *Historia Urbana*, XXV, 2017.

Rășcanu-Grămăticu, Oltea, *Considerații privind hotarul târgului Bârlad în Evul Mediu*, în *SAI*, LXX, 2005.

Rășcanu, Petre, *Lefile boierilor Țării Moldovei pe anul 1776*, Iași, 1887.

Regleanu, M., *O condică a vistieriei Țării Românești*, în *RA*, X, 1967, nr. 2.

Reprezentanța diplomatică a Moldovei la Constantinopol. Rapoartele inedite ale agenților lui Constantin Mavrocordat, editor Adriana Camariano-Cioran, București, Editura Academiei, 1985.

Rezachevici, Constantin, *Constantin Cantemir (1627–1693). O viață neobișnuită – de la Silișteni la scaunul Moldovei*, în *Dinastia Cantemireștilor*, Chișinău, 2008.

Rizos Rangavis, Alexandros, *Livre d'or de la noblesse phanariote: en Grèce, en Roumanie, en Russie et en Turquie*, Atena, 1892.

Roman, Nicoleta, *Deznădăjduită muiere n-au fost ca mine. Femei, onoare și păcat în Valahia secolului al XIX-lea*, București, Editura Humanitas, 2016.

Eadem, *A Dimension of Private Life in Wallachia: Violence Between Parents and Children (1830–1860)*, în *The History of the Family*, 19(2), 2014.

Rosetti, Radu, *Cronica Vascanilor*, în *AARMSI*, seria II, tom XXIX, 1907.

Rotaru, Doina, *Mărturii de artă plastică din județul Vaslui: portretul votiv (secolele XVIII–XX)*, în *ActaMM*, XXII–XXIV, 2001–2003.

Samarian, Pompeiu, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. I, Călărași, 1935.

Simionescu, Stavrofor Al. H., *Mănăstirea Popăuți în prezent biserica parohială „Sf. Nicolae” Popăuți din Botoșani*, Botoșani, 1912.

Simonescu, Dan, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762*, București, 1939.

Idem, *Orațiile domnești*, în *CL*, IV, 1941.

Siruni, H. Dj., *Domnii români la Poarta otomană, după un manuscris turcesc conținând note și însemnări despre ceremoniile și recepțiunile din palatul împărațesc din Stambul între anii 1698–1782*, București, 1941.

Solomonea, Carmen Cecilia, *Prima decorație a bisericii „Sf. Nicolae” din Popăuți-Botoșani. Concept și reconstituire digitală, date noi despre imaginea monumentului*, în „Monumentul”, IX, Iași, 2008.

Stahl, P. H., *Sociétés traditionnelles balkaniques. Contributions à l'étude des structures sociales*, în *Études et documents balkaniques*, nr. 1, Paris, 1979.

Stamatiade, Epaminonda I., *Biografiile marilor dragomani (interpreți) greci din Imperiul Otoman*,

traducere din limba greacă și prefată de Constantin Erbiceanu, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2016.

Stănescu-Stanciu, Theo, *Printre cărți de joc*, în *MI*, seria nouă, XXXIV, nr. 4 (409), aprilie 2001.

Stoica, Corneliu, *Evoluția localității Târgu Ocna în evul mediu (până la mijlocul secolului al XVIII-lea)*, în „Carpica”, XXI, Bacău, 1990.

Stoicescu, Nicolae, *Legăturile de rudenie dintre domni și marea boierime și importanța lor pentru istoria politică a Țării Românești și Moldovei (secolul XV – începutul secolului al XVIII-lea)*, în „Danubius”, V, 1971.

Stoide, C. A., *Negustorii din Șarhorod în Moldova*, în *RIR*, V–VI.

Stupcanu, Ioan, *Unde e mormântul cronicarului Ion Neculce?*, în „Universul”, 1935.

Sturdza, Alexandre A. C., *Règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie (1834–1849)*, Paris, 1907.

Idem, *L'Europe orientale et le rôle historique des Maurocordato, 1660–1830*, Paris, 1913.

Sturdza, Mihai Dim., *Familia Balasachi, Evpraghioti, Ramadan*, în *Famiile boierești din Moldova și Țara*

Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică, vol. I (Abaza–Bogdan).

Idem, *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d’Albanie et de Constantinople*, ediția a II-a, Paris, 1999.

Székely, Maria Magdalena, Cui a aparținut mormântul din pronaosul Dragomirnei?, în *SMIM*, XXVII, 2009.

Eadem, *Imposibila biografie. Vieți de femei din Moldova de altădată*, în *AȘUI*, s.n., Istorie, LVI–LVIII, 2010–2012.

Eadem, *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*, în *ArhGen*, IV (IX), 1997, 1-2.

Eadem, *Forme de afirmare a preeminenței sociale la marii boieri moldoveni* (secolele al XV-lea – al XVI-lea), în *Elitele puterii – puterea elitelor în spațiul românesc (secolele XV–XX)*, editori, Cristian Ploscaru și Mihai-Bogdan Atanasiu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018.

Șerban, Constantin, *Les préliminaires de l’époque phanariote*, în *Symposium de l’Époque Phanariote (21–25 octobre 1970). À la mémoire de Cléobule Tsourkas*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1974.

Ștefănescu, Melchisedec, *Cronica Romanului și a episcopiei de Roman compusă după documente naționale-române și streine, editate și inedite*, vol. I, București, 1875..

Idem, *Notițe istorice și arheologice adunate de la 48 de mănăstiri și biserici din Moldova*, București, 1885.

Tafrali, Orest, *Golia*, în „Însemnări ieșene”, I, 1936.

Timofti, Adrian, *Mihai Racoviță și războiul austro-turc (1716–1718)*, în *IN* (serie nouă), VIII–IX, 2002–2003.

Tiron, T.-R., *Ansamblul funerar al Ghiculeștilor de la București-Colentina – manifestare artistică și conștiință de neam*, în *Monumentul*, XIII, partea I, Iași, 2012.

Tocilescu, Grigore; Odobescu, A. I., *Documente privitoare la istoria românilor. Urmare la Colecția Hurmuzaki*, supliment I, vol. I, București, 1886.

Toderașcu, Ciprian-Gică, *Marele comis Ștefan Cerchez (aprox. 1630–1708)*, în „Elanul”, septembrie 2010, Giurcani (jud. Vaslui).

Toderașcu, Ion, *Constantin Brâncoveanu și Țara Moldovei. O posibilă reconsiderare*, în *AȘUI*, s.n., Istorie, XXXVII–XXXVIII, 1991–1992..

Tomuleț, Valentin, *Mazilii, rușii și rupele în Principatul Moldovei (a doua jumătate a secolului al*

XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea), în „*Tyragetia*”, s.n., XV (XXX), nr. 2, 2021.

Varikas, Eleni, *L’approche biographique dans l’histoire des femmes*, în *Les Cahiers du GRIF*, nr. 37–38, 1988..

Văcărescu, Ianache, *Istoria othomanicească*, ediție critică îngrijită de Gabriel Ștrempel, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2001.

Vintilă-Ghițulescu, Constanța, *Changing Subjects, Moving Objects Status, Mobility, and Social Transformation in Southeastern Europe, 1700–1850*, Leiden, Brill, 2022.

Eadem, „Împreună cu maștiha noastră”: familiile recompuse în Țările Române (secolul al XVIII-lea), în *RI*, XXVIII, 2017, nr. 5–6.

Eadem, *Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea)*, în *SMIM*, XX, 2002.

Warner, Lyndan, *Introduction: Stepfamilies in the European Past*, în *Stepfamilies in Europe, 1400–1800*, ed. Lyndan Warner.

Eadem, *Women in Church, Men at the Public House’: Religious Experience in Romanian society, 1700–1830*, în *The History of the Family*, 17 (2), 2012, p. 220–235.

Xenopol, A. D., *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IX, *Mavrocordatii*, ediția a III-a, București, 1929.

Zahariuc, Petronel, „*Soitarii*” și „*meterhaneaua*” sau despre alaiurile domnilor la venirea în scaun în veacul fanariot, în *AȘUI*, s.n., Istorie, LXV, 2019.

Idem, *Contribuții privitoare la istoria relațiilor dintre mănăstirea Zograf și Țările Române de la începuturi până la mijlocul secolului al XIX-lea (I)*, în *AIIAIX*, LXII, 2025.

Idem, *Date noi despre două vechi mănăstiri ieșene: Clatia și Dancu*, în idem, *De la Iași la Muntele Athos. Studii și documente de istorie a Bisericii*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008.

Idem; Lazăr, Gheorghe, *Documente din secolele XVII–XVIII privitoare la Mănăstirea Golia și satul Cajba (Ținutul Iași)*, în *AIIX*, LI, 2014.

Zotta, Sever, *Despre neamul Cantemireștilor*, în *IN*, fasc. 8, 1930.

Idem, *Genealogia familiei Hurmuzaki*, în *ArhGen*, I, 1912, nr. 9–10.

Idem, *Mănăstirea Golia. Schiță istorică*, în *IN*, fasc. 5, 1925.

Idem; Ghika-Budești, N., *Mănăstirea Golia. Schiță istorică*, în *BCMI*, XVII, 1924.

ABREVIERI

„Arhiva” = „Arhiva”. Organul Societății Științifice și Literare, Iași

AARMSI = Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București

AB = Arhivele Basarabiei, Chișinău

ACMIB = Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția Basarabia, Chișinău.

AMM = Acta Moldaviae Meridionalis, Muzeul Județean Vaslui

AIIAI = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași

AIIX = Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași

AO – Arhivele Olteniei

AP = Analele Putnei, Sfânta Mănăstire Putna

ArhGen = Arhiva Genealogică, Iași

AȘUI = Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

BCIR = Buletinul Comisiei Istorice a României, București

BCMI = Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice,
București

BOR = Biserica Ortodoxă Română, București

CDM = Catalogul documentelor moldovenești din
Arhivele Centrale de Stat, București

CI = Cercetări Istorice, Iași

CL = Convorbiri literare, Iași

CL = Convorbiri literare, Iași

DIR = Documente privind istoria României

DRH = Documenta Romaniae Historica

GB = Glasul Bisericii, București

HU = Historia Urbana, București

IN = „Ioan Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iași

MI = Magazin istoric, București

MMS = Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași

RA = Revista Arhivelor, București

RdI - Revista de istorie, București

RdI = Revista de istorie, București

RESEE - Revue des Études Sud-Est Européennes,
București

RIAF = Revista pentru istorie, arheologie și filologie,
București

RIR - Revista istorică română, București

RIS = Revista de Istorie Socială, Iași

RsL = Romanoslavica, București

SAI = Studii și Articole de Istorie, București

SB = Studia Balcanica, Sofia

SMIM = Studii și Materiale de Istorie Medie, București

ST = Studii Teologice, București